Nabyto za pośrednictwem Biblioteki fund. W. Baworowskiego we Lwowie i oprawiono w r. 1937.

FRAGMENTA

Duorum ſcriptorum

FAUSTI SOCINI SENENSIS,

In quorum priore ſententiam eorum, qui IESUM CHRISTUM DEI filium unum illum & altiſſimum DEUM eſſe, vel ſaltem antequam ex Maria naſceretur, reipſa extitiſſe affirmant, argumentis allatis refellere; in posteriore ad rationes adverſariorum, quibus tres in unica Dei eſſentia perſonas adſtruere conantur, reſpondere instituerat.

RACOVIÆ,
Typis Sebaſtiani Sternacii,
Anno 1619.

Initium scripti Fausti Socini Senensis, in quo sententiam eorum, qui Iesum Christum Dei filium, unum illum & altissimum Deum esse, vel saltem antequam ex Maria nasceretur, reipsa extitisse affirmant, argumentis allatis refellere instituerat.

SCRIPSIMUS ante annos non paucos, amicorum hortatu, perbrevem expositionem sententiæ nostræ in Iohannis evangelii principio interpretando, quam, quum non tantùm nostra ætate, sed etiam multis antè seculis inauditam sciremus, nostrum nomen supprimentes, aliorum de ea judicium cognoscere decrevimus, antequam plura ad eam confirmandam scriberemus, amicis, quando illis ita videbatur, scriptum nostrum in lucem emittendi curam omnem permittentes. Dum interea silemus, ecce Dei optimi maximi summa atque ineffabili benignitate effectum audimus, ut illa eadem sententia nostra a quàm plurimis, qui vel ex scripto illo edocti fuerant, vel aliunde eam hauserant, veritatis vi impulsis, & recepta, & approbata fuerit. Quin & integras ferme ecclesias postmodum ei subscripsisse ipse cognosco, & nobilissimas disputationes cum iis, quorum mentibus tam salutaris divinarum rerum scientiæ radius nondum affulsit, summis principibus non modò annuentibus, sed præsentibus quoque institutas habitasque comperio. Secutæ sunt unà cum interpretatione illa nostra, ipsarum disputationum, atque ejusdem argumenti librorum editiones, in quis-

in quibus licèt abunde satis & veritas explicata, & ab adversariorum impugnationibus defensa videatur, ad eam tamen & clariùs adhuc patefaciendam, & validiùs propugnandam non parum adjumenti nos afferre posse, Deo bene juvante, confidimus. Quocirca non ampliùs silendum censui, sed tum quæ a nostris vel omissa, vel leviùs pertractata, tum quæ ab adversariis allata non adeò plenè, sive etiam minùs rectè confutata videbantur, illa quidem in medium proferre & latiùs exponere, hæc verò ea via & ratione, qua opus est, refellere constitui. Itaque de Iesu Christo Dei filio, de quo nobis omnis instituendus est sermo, duos mihi libros conscribendos putavi. quorum primus rationes, & præcipua testimonia e sacris litteris petita, contineat, quibus manifestum fiat, non esse eum Iehovam unicum Deum nostrum, neque vel ipsum, vel ipsius naturam aliquam, verè, seu, ut loquuntur, hypostaticè extitisse, antequam is ex Maria ejus matre nasceretur: in altero ad ea, quæ hanc solidissimam veritatem magis concutere, vel etiam labefactare alicui fortassis prima facie videri possent, diluenda me convertam. Nomen autem meum, quando in hanc arenam adversus nobilissimos antagonistas descendendum erat, adhuc reticere fraudi & vitio mihi datum iri sum subveritus. Verumtamen, ut unicuique sua constet laus, iiq; in Ecclesia perpetuò agnoscantur, quos Deus donis suis præclarissimis, suæq; veritatis præstantissima cognitione dignatus est, me & sententiam illam in Iohannis Evangelistæ verbis explicandis, & quæ ad eam asse-

asserendam vel jam dixi, vel posthac dicturus sum, magna ex parte ex Lælii Socini Senensis sermonibus, dum adhuc viveret, & post ejus mortem ex aliquibus ipsius scriptis, quæ in manus meas non absq; mirabili Dei opera atque consilio pervenerunt, & hausisse & desumpsisse, non minùs libenter quàm ingenuè fateor. De quo viro multa mihi dicenda forent, ut & incomparabilis amici memoriam posteritati commendarem, & unicum fortassis hac ætate nostra, cum morum integritatis vitæq; innocentiæ, tum verò maximè sacrarum litterarum peritiæ, divinorumq; oraculorum intelligentiæ exemplar omnibus proponerem. Satiùs tamen duxi ea in illud tempus reservare, cum Deo volente tanti viri famam a quorumdam maledictis nominatim asseram. Illud unum oblata occasione de eo dixisse in præsentia sat fuerit, tantum abfuisse, ut is in religione nihil certi habuerit, quemadmodum aliqui constanter affirmant, ut nemo umquam exactiùs, de omnibus Christianæ religionis dogmatibus, vel senserit, vel cum opportunum ei videbatur, locutus fuerit. Verùm cum præter pauca quædam, ea videlicet, quæ ad salutem sunt prorsus necessaria, nihil ferè in ecclesiis, quæ Romanum Antichristum execrantur, post tantas tamq; diuturnas tenebras, suæ pristinæ claritati restitutum videret, nolebat ille sententiam suam, nisi in levioribus quibusdam controversiis, omnibus aperire, ne turbarentur Ecclesiæ, & infirmi, quorum maximam semper habuit rationem, offenderentur, & a vero Dei cultu ad idola fortasse iterum adducerentur, ne

ne tandem divina veritas ab eo prædicata, qui neque pastoris neque doctoris officio in ecclesia fungeretur, ob auctoris non magnam auctoritatem, magno christiani orbis detrimento, passim rejiceretur, ac propemodum conculcaretur. præsertim cum apud aliquas ecclesias eam opinionem, cumque morem jam invaluisse cerneret, ut execrabiles haberentur quicumque adversus receptas sententias vel mutire quidem ausi essent. Præstare igitur arbitrabatur, dubia & quæstiones illustribus in ecclesia viris identidem proponere, ut ea ratione paullatim via ad veritatem sterneretur, addubitantibus illis interdum ob argumenta ab eo allata de inveteratarum opinionum firmitate, easque non ampliùs populo tamquam christianæ religionis axiomata obtrudentibus, quod tamen, ut omnem offensionem vitaret, addiscendi tantùm studio a se fieri dicebat, (qua tamen ratione ab initio idem verè ab eo factum fuisse verisimile est) quare etiam discipulum semper se, numquam autem doctorem profitebatur. Hoc tamen suum institutum amicis non usque adeò probari sentiebat, quibus dum obsequi recusat, non sine Dei consilio vir summus immatura morte sublatus est, quod mox patefieri cœpit, cum statim ferè post mortem ejus, eorum, quæ ipse palàm docere non audebat, pars aliqua & litteris consignari, & passim divulgari est cœpta, id quod eo vivente numquam fortasse contigisset, amicis ex iis, quæ ipse scripserat, quod apud eum laterent, non adhuc plenè edoctis, & adversus præceptoris voluntatem, aliquid eorum, quæ ab ipso didicerant.

rant, in vulgus prodere minimè audentibus. Hac scilicet ratione Deus, quæ illi uni patefecerat, omnibus manifesta esse voluit, ut ignorantiæ tenebris penitus discussis incipiat tandem christianus populus ei ex animo fidere, debitamq; obedientiam præstare, exteri verò ad ejus veram & salutarem per Iesum Christum cognitionem faciliùs pertrahi possint. Faxit ille, ut quemadmodum vanissima hæc hominum commenta, de ipsius Christiq; ejus natura & substantia, jam eo majestatem & gloriam suam vindicante, detegi ac derideri cœperunt, ita quàm plurima alia humani ingenii adinventa, quæ procul dubio evangelii cursum, id eo ob scelera nostra permittente, impediunt, ex dilectissimi filii sui ecclesia oris sui spiritu expellantur, & clarissima purissimaq; divinæ veritatis luce omnes aliquando collustrentur. Sed jam ad institutum nostrum accedamus.

Cum igitur id, quod nobis priore hoc libro probandum proposuimus, duas partes habeat, de priore primùm, deinde de altera agamus. Si Iesus Christus Dei filius servator noster, esset ille Iehova unicus Israelitarum & Christianorum deus, manifestè, ut omnes fatentur, consequeretur, Deum hominem fuisse factum, quod, quum ab humana ratione penitus abhorreat, id quidem disertis verbis, ut ita esse credamus, oporteret, & non in uno tantùm, sed in quàm plurimis sacrarum litterarum locis scriptum extare, quod in omnibus, quæ paullulum modò ad credendum difficilia sunt, factum fuisse conspicimus. Etenim & cœli terræq; divina creatio, & humana-

rum rerum absoluta Dei cura & providentia, & mortuorum resurrectio, & vita æterna hominibus Christo fidentibus danda, & si qua sunt hujusmodi, vel aliquantò etiam leviora, quæ nos credere vel necesse sit, vel saltem expediat, ea & sæpiùs repetita, & clarissimis verbis in divinis oraculis exposita sunt. Atqui non solùm id, ut jam dictum est, humanæ rationi planè adversatur, verum etiam, si modò fieri contigisset, ad salutem consequendam nobis cognitu esset prorsus necessarium, idquod adversariorum confessione probatur, qui nos, quoniam factum esse negamus, & impios & blasphemos, & Mahumetistas appellant, & omni graviore supplicio dignos censent, tum ipsa ratione fit manifestum. Nam fieri non posset, ut in nostræ salutis mysterio, æternus ipse & immortalis Deus, omnium creator & dominus se usque eò demisisset, ut & humanas calamitates, & mortem ipsam, eamq́; acerbissimam, subire voluisset, ni hac via nos servare destinasset, & propterea id nos scire omnino constituisset, ut & illi debitas gratias de tam admirabili benignitate perpetuò ageremus, & viam salutis nostræ certam tenere possemus. At verò tantùm abest, ut stupenda isthæc Dei metamorphosis a sacris auctoribus identidem nobis apertè prædicata fuerit, ut ne uno quidem loco obscurè saltem significata deprehendatur. quò fit, ut ejus assertores, non claris divinarum litterarum testimoniis, immo ne testimoniis quidem ullis, sed potiùs meris quibusdam consecutionibus sententiam suam adstruere conentur, quæ quantum ponderis habeant,

post-

postmodum, Deo favente, videbimus.

Describunt Lucas & Matthæus, præsertim verò Lucas, exactè admodum nativitatem Domini nostri Iesu Christi. at Matthæus, cum illa verba præmi- cap: 1. ℣ 18.
sisset, Iesu verò Christi nativitas talis erat, nihil antiquius vel excellentius, quod ad illam attinet, de eo narrat, quàm Mariam ejus matrem, priusquam ipsa & Iosephus vir ejus convenissent, inventam fuisse gravidam e spiritu sancto. Lucas autem, qui paullo altiùs rem repetit, & diligentissimè in ea versatur, ab eadem spiritus sancti virtute initium hujus nativitatis & ortus sumit, dicente apud eum Gabriele angelo Mariæ, Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, ideó- cap. 1. ℣35.
que quod nascetur sanctum, vocabitur filius Dei, cujus loci pensitationem quandam Tertulliani, propterea quòd in Græco pro Ideoq; habeatur διὸ καὶ, non autem simpliciter διό, quam & affert, & probat unus ex adversariis nostris, prorsus indoctam, & tanto viro penitus indignam esse, suo loco ostendemus. Certè si usquam aliquid clarè & expressè de Deo homine facto, qui Iesus Christus sit, dictum fuisset, id his duobus locis scriptum legeretur, ubi expressè ea de re agitur, in qua & per quam hoc plus quàm divinum mysterium peractum fuisse volunt, hoc est, de ipsa Christi Iesu conceptione in virginis utero. Etenim quemadmodum de admirabili hac divina operatione, totius naturæ limites exsuperante, aperta fit mentio: ita de hypostatica illa (quam vocant) Dei cum carne assumpta unione meminisse de-

buerant hi Evangelistæ, idque adeò disertè, ut & nemo in futurum de ea ambigere posset, & Iesu Christi nativitas, ad quam peragendam unio hæc, tamquam formalis & præcipua caussa, concurrisse creditur, imperfectè prorsus ab illis tradita non videretur, alioqui vel unicam salutis nostræ viam nobis invidisse, vel tanti mysterii se ignaros fuisse, ipsimet non obscurè declarassent. Vtrumq; autem quum longè absurdissimum sit, intelligi facilè potest, nusquam hujusce rei apertam in sacris litteris mentionem factam esse, & propterea totam istam dei, ut ita dicam, humanationem, merum humani ingenii fuisse commentum. Et quoniam in nostro hoc uno argumento maxima vis inesse videtur ad omnes adversariorum machinas demoliendas, latiùs adhuc illud prosequamur. Igitur ex quatuor Evangelistis duo, qui etiam Iesu Christi filii Dei nativitatem, & in matris utero conceptionem diligenter nobis exponunt, nihil penitus de deo in ea seu per eam homine facto tradiderunt, ex duobus autem reliquis, alter quidem in tota historia omnino hac de re tacet, alter verò manifestis, minimeq; dubiis verbis eam certè non docet, quamvis adversarii eum partem hanc ab aliis omissam, post aliquot annos, quasi Iesu Christi historiam supplentem, addidisse affirmare non erubescant. Itane verò? Tres viri præstantissimi, divino etiam, ut credere par est, spiritu impellente, quorum unus ex duodecim Apostolorum numero fuit, alii Petro & Paulo apostolis dictantibus seu approbantibus id fecisse creduntur, filii Dei salutarem historiam

storiam conscribere aggreßi fuerint & eam partem intactam reliquerint, sine qua nihil veræ salutis inde nobis manare poßit, idq; quod totius historiæ tamquam caput & fundamentum est, silentio præterierint? Quid quæso vel indignius, vel etiam detestabilius aut dici, aut excogitari potuit? At quartus saltem, qui postmodum errorem tam noxium quasi emendaturus successerit, nullum in ea re dubitationi locum relinquere debuerat. Id verò non modò non fecit, sed quàm plurima in sua historia recensuit, quæ contrariam sententiam confirmare credantur, de quibus inferiùs dicendum erit. Cæteri verò novæ sacræ paginæ auctores, & Iesu Christi apostoli & legati, quorum acta post Domini sui in cælum ascensionem, permultasq; ad populum & gentes edocendum, & ad salutis viam convertendum habitas orationes, separato opere unus ex iisdem quatuor evangelistis luculenter enarrat, tot tantisq; occasionibus sibi oblatis, immo potiùs rem uti erat edisserendi neceßitatibus, mirum, quàm non solùm de hac re ne hiscere quidem deprehendantur, sed etiam ab ea longè diversa, & planè dissentientia doceant & inculcent. Legat quivis Petri ad populum binas conciones, ejusdem vel solius, vel unà cum cæteris apostolis ad principes populi, & seniores habitos de Iesu Christo sermones, ejusdem item ad Cornelium centurionem & ejus comites evangelii & salutis nostræ explicationem, Pauli in Antiochensi Pisidiana synagoga ad Iudæos exhortationem, Athenis in Areopago concionem, & Cæsareæ coram Aggrippa rege & Festo præside

Act: 2, & 3, 4, & 5. cap: 10. cap: 13. & 17. cap: 26.

præside adversus Iudæos defensionem, & fidei suæ professionem, nihilprofectò de Iesu Christo majus aut sublimi° dictum inveniet, quàm illum a Deo patre suo Dominum & Christum fuiße factum, & licèt a Iudæis ultimo eoq; detestabili supplicio affectum, ab ipso tamen immortali vitæ restitutum, & in cælis ad dexteram suam colloccatum, vivorum & mortuorum judicem esse constitutum. Hos autem locos postea aliquantò diligentiùs expendemus. Nunc illud tantummodo annotare libet, quòd nulla umquam commodior occasio hujusce admirabilis & penitus abstrusæ, ut hoc vocabulo utar, theanthropopœiæ patefaciendæ data alicui fuit, quàm ea, quam Paulus ipse ad evangelium prædicandum Athenis

Act:17.v.23. *arripuit, ignoti videlicet Dei, cui ara in ea civitate dicata exstabat, declaratio. Poterat enim Paulus, immo debuerat, ignotum illum Deum Iesum Christum esse, quem ipse prædicabat, asserere, qui cæli terræq; conditor, & omnium bonorum primus auctor, sub humana illa forma, ut eo pacto mortalium æternam salutem procuraret, quasi delitesceret, & ad tempus mundo ignotus eße voluisset. Atqui tantum abest, ut istud eo loco faciat, ut apertissimè ignotum illum Atheniensibus Deum, omnium creatorem ac moderatorem, adeò a Iesu Christo, quod ad naturam & substantiam attinet, separet atque disiungat, ut Iesum ipsum non nisi virum appellaverit, ab illo Deo a mortuis suscitatum, & mundi judicem decretum*

Act:9.v.15 *& declaratum. & tamen is est Paulus, qui ab ipso Iesu Christo nominatim ad hoc delectus fuerit, ut*

portaret

portaret nomen suum coram gentibus & regibus, & filiis Israelis. Quid, quod idem Apostolus, & alii tam sæpe, tam præclarè in epistolis suis, Dei in humanum genus admirabilem charitatem benignitatemq́, prædicant atque commendant in Iesu Christo exhibitam & patefactam, neque tamen verbum ullum apponunt umquam, de ipso Deo hac ratione propter salutem nostram homine facto? quod certè præcipuum & præstantissimum tantæ bonitatis & argumentum & opus fuisset, nec sine piaculo ab illis in ea explicanda prætermitti potuisset. Cujus tamen rei & antiquorum & recentiorum omnium, qui id verum esse putâverunt, & opportunè & importunè sunt referta volumina. De veteris sacri fœderis testimoniis non est quod laboremus, cum omnis eorum hac in re lux & interpretatio a novi fœderis scripturis dependeat, & fateantur omnes adversarii, antiquis adumbratum dumtaxat fuisse hoc divinum mysterium, sed tantummodo concludendum omnino videtur, si post Christum natum nulla hujusce rei extant aperta & indubitata divina oracula, multò minùs ante extare. Si quid autem ad hujus nostri argumenti explicationem sive confirmationem adhuc deesse videbitur, id a nobis, dum aliud agemus, inferiùs commodioribus locis addetur

Rom: 5. v. 8.
2 Cor: 5.
Ephes: 2.
Colos: 1.
1. Tim: 2.
2 Tim: 1.
Tit: 2.
1. Pet: 1. 2. 3.
2 Pet: 1.
1 Ioh: 3. 4.

Nunc ad alia transeamus. quid enim, si istam Dei ἐνσάρκωσιν nulla ratione fieri potuisse ostendamus? At illud quidem satis in promptu est. Verùm dicet aliquis, estné aliquid reperire, quod a Deo fieri nequeat? An non omnipotens est Deus? Est ille

qui-

quidem omnipotens, & idcirco omnia, quæ fieri possunt, & facere potest, &, cum libet, facit, sed quædam, non dicam reperiuntur, sed potiùs excogitantur, quæ cum suapte natura prorsus fieri nequeant, a Deo numquam fiunt, non quòd is omnia facere non possit, sed quòd ea potentiam aliquam non admittant. Hæc & philosophis & theologis omnibus indubitata sunt, & ab utrisq; ejus rei exempla afferuntur. Atque inter cætera, nam multa sunt, solent Philosophi illud, τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι, libenter usurpare, Theologis verò familiare admodum est, Facta infecta reddi. Itaque, si Deum hominem fieri, ea nimirum ratione, qua ipsi Adversarii volunt, ex hoc numero esse demonstraverimus, jam certum erit illud a Deo factum non fuisse, & propterea Iesum Christum non esse Iehovam unicum Deum nostrum. Primùm, si illud verum est, quòd Theologi omnes passim affirmant, Deum videlicet esse immensum & substantiâ infinitum, certè, cum homo materialis & suis dimensionibus constet, & substantia finitus sit, rei autem finitæ ad infinitam, ut dicitur, nulla sit proportio, nemo non videt Deũ cum materiali homine nullo pacto ita conjungi potuisse, ut ex utroque unum, ut vocãt, suppositum factũ fuerit. Oportet enim vel materialẽ hominẽ immensum & substantiâ infinitum evasisse, vel Deum dimensionibus obnoxium & substantiâ finitum factum fuiße, quæ nemo non videt, quàm non absurda modò, verum etiam impossibilia sint. Substantiam autem infinitam, & substantiam finitam in unum coaluisse, aut

se, aut

se, aut coalescere potuisse, quis sanæ mentis umquam dixerit, utraque naturam & proprietatem suam retinente, quæ invicem pœnitus dissident, neque ulla ratione convenire possunt? Hinc ortum habuit in disputatione de cœna Domini portentosa illa de Christi corpore ubique diffuso, & tam vehementer jam diu agitata opinio. Cujus auctores, si hanc divinæ humanæq; substantiæ confictam copulationem omnino retinere velimus, non ita culpandi sunt, ut plerisque videtur, nisi quòd in eo certò falluntur, quod corporis Christi ubiquitatem illam, quam vocant, dum adhuc is mortalis esset, agnoscere non videntur, quum tamen argumentum ex mirabili ista conjunctione desumptum, & quo solo ipsimet potissimùm nituntur, non minùs ante quàm post Christi glorificationem polleat. Quod si illis objici non posset, profectò ab iis, qui hactenus adversus eos scribunt, & interim nobis unà cum illis adversantur, numquam erroris convincerentur. In quorum inter se miseras digladiationes, hac de re in lucem editas, si quando incidi, putas me, utrorumque licèt haud mediocriter sanè misertum, risum tenere potuisse, quum ita acerbè de nihilo contendentes viderim. Deinde, eum esse Deum, eamq; ipsius substantiam, omnes & philosophi & theologi pro comperto habent, cui nihil umquam accidere possit, alioqui nec primus solus & sempiternus motor, nec omnis prorsus alterationis (illorum voce utimur) & corruptionis expers suapte natura foret, denique summus omnium rerum princeps Deus non esset. At verò mortalem hominem ita

vel

vel induisse, vel assumpsisse, ut unà cum eo in tertium aliquid evaserit, non solùm esset aliquid ei, ejusq; substantiæ accidisse, sed maximi momenti rem accidisse. nam, & de ejus substantia id nunc verè prædicari posset, quod antea nullo modo poterat, videlicet illi hominis substantiam inhærere, & ei homo, hoc est, res, quæ sui natura a Deo quàm longissimè abest, individuè conjunctus fuisset. Adde quòd isthæc conjunctio vel inanis pœnitus & supervacanea fuit, id quod mox planum faciemus, vel illud effecit, quod etiam cogitare horremus, Deum scilicet verè & reipsa, non autem imaginariè, ut ita dicam, & per idiomatum communicationem passum fuisse, & humanas miserias mortemq; ipsam expertũ esse. Quòd si christianorum Deus is est, cui hæc accidere possint, minimè mirandum videtur, si & Turcæ a Deo defecerunt, & Iudæi adhuc ei obfirmatis animis reluctantur atque obedire recusant. Nos autem, qui ipsius Christi verbis indubitatam fidem adhibemus, illiq; nomen dedimus, omnium miserrimi sumus, quorum salus & vita, inter tot mala, totque mortis genera, quæ subire coacti sumus, non aliunde, quàm ab ejusmodi Deo pendeat, qui verè non secus ac nos & afflictari & mori potuerit. Satis demonstratum esse videtur, (multa enim, quæ ad idem comprobandum afferri possent, ne nimiùm philosophari videamur, consultò omittimus) quam Dei cum homine, sive substantiæ divinæ cum humana conjunctionem in Iesu Christo factam fuisse asserunt, inter ea recenseri debere, quæ fieri omnino non possunt. Quod cum ita sit,

ita ſit, valde mirari ſubit theologos noſtros, qui nullò expreßo, & ſpecie ſaltem indubitato ſacrarum litterrarum teſtimonio impulſi, eam factam fuiſſe non tantùm tradiderunt, ſed etiam chriſtianæ religionis baſim, præcipuumq́; dogma eſſe ſtatuerunt, quum tamen eam aſſerere divinorum etiam oraculorum verbis conſentientibus fas neutiquam fuiſſet. Quemadmodum enim nec pænitere Deum, nec contriſtare ſeſe, nec iraſci, nec deſcendere, nec accedere, nec recedere verè & propriè dicere audemus, licèt horum omnium & ſatis frequentia, & apertiſſima extent ſacra teſtimonia, nempe quòd nihil eorum in Deum cadere poſſe perſuaſi rationibus & argumentis ſumus, ſed divina verba, in quibus hæc vel iis ſimilia clariſſimè exprimi videntur, ita interpretamur, ut commodior ſenſus, quàm quem ipſa præ ſe ferunt, inde eliciatur, eaq́; propterea ab uſitata, & magis propria ſignificatione deflectere non veremur, ſic etiam, ſi aliqua in divinis monumentis loca reperientur, ubi disertè ſcriptum extaret, Deum hominem factum fuiſſe, aut humanam carnem induiſſe vel aſſumpſiſſe, quod tamen, ut diximus, numquam in eis traditum reperies, non ſtatim ita, ut ſonant, verba accipienda eſſent, cum id divinæ majeſtati prorſus repugnet, ſed ea ratione exponi deberent, ut per figuras a loquendi uſu non penitus abhorrentes, & aptior ſententia nobis conſtaret, & ipſa natura funditus non everteretur. quod certè tunc ſemper fiet, cum divina oracula ita interpretabimur, ut inde aliquid conſequatur, quod planè impoßibile eſſe, & Deus &

 & na-

& natura ipsa apertè docuerit. Sed quoniam hac eadem de re non ita multò post latiùs tractabimus, nihil aliud præterea hîc addendum censuimus, quàm satis constare, si, ut ea quæ naturæ refragantur admittamus, ipsius divini spiritus apertis verbis adduci nec possumus nec debemus, multò minùs credenda nobis esse ea, quæ præter ejusdem spiritus clarissima certissimaq; testimonia adversus ipsam naturam manifestè homines comminisci sunt ausi, de quibus id verè dici potest, φάσκοντες εἶναι σόφοι ἐμωράνθησαν. nam qua in re se magis sapere vel crediderunt, vel etiamsi non apertè, tacitè saltem jactarunt, in ea profectò, pace illorum dixerim, stultiores evaserunt, id quod æquo animo nostra legentibus, hæc aliqua ex parte palàm factum iri non diffidimus. Verumtamen ut errorû sui nullam omnino habeant excusationem, demus illis ineffabilem hanc Dei, ut ipsi vocant, incarnationem peragi potuiße: fatebuntur, credo, non frustra peractam fuisse. quin immo hujus illorum mirabilis adinventi ea fuit potissima caussa, quòd alioqui humani generis, quam ipse Deus per Iesum Christum salutem illi dedit, constare non posse sunt opinati. Quòd si nos illam, non solum ad eam salutem non necessariam, sed etiam prorsus inutilem, ac demum quavis ratione omnino supervacaneam fuisse ostenderimus, quàm fœdè lapsi, quamq; miserè hallucinati fuerint, non minùs apparebit, quàm certum fiet, Deum, licet fieri potuisset, humanam naturam nequaquam assumpsisse. Age igitur, quæ proposuimus singula diligenter exequamur

mur. At primum quidem, quod ultimo loco positum est, dilucidè expedire conemur. Certè, si velimus istam substantiæ divinæ cum humana conjunctionem frustra omnino factam non fuisse, fateri oportet, per eam aliquid effectum fuisse in alterutra, sive utraque earum substantiarum, sed quia in humana nihil hac ratione effectum est, ut statim demonstrabitur, sequitur, ut in divina hoc contigisse dicamus. Illud verò aliud esse non potest, quàm humanæ substantiæ sive naturæ qualitates eam suscepisse, adeò ut saltem aliqua ex parte vel alterari, vel corrumpi potuerit, quod quidem, uti suprà diximus, horribile planè est. Hinc tamen factum videtur, ut audacter a plerisque nostrorum theologorum sæpissimè scriptum fuerit, Deum ipsum, cæli & terræ conditorem, & esurire, & sitire, & defatigari, & frigere, & calere, & dolore affici, & pavere, & mori denique nostrûm caussa voluisse, omnia tandem ab ipsis ei tributa sint, quæ homo ille Iesus Christus vel fecit, vel passus est. At enim cum ista, ipsis etiam assentientibus, verè & propriè dici nequeant, divina substantia ea omnia penitus refugiente, sed verbotenus tantùm, & per alloeosin sive idiomatum communicationem dicantur, hoc est ea ratione, quòd in humana natura, cui divina individuè adhæsisset, ea fieri contigerit, intelligi sanè potest, non solùm per ejusmodi conjunctionem, nihil in natura, seu substantia divina effectum fuisse, sed etiam quàm inanes & futiles sint eorundem theologorum hac in parte divinæ erga mortalium genus benignitatis tam frequentes, tamque multi-

plices & prædicationes & exaggerationes, quum dicunt ita Deum homines dilexisse, ut eorum beandorum gratia & homo nasci, & omnes humanas miserias subire, & tamquam scelerosus quispiam in crucem agi non dubitaverit, & pleraque alia id genus, veluti ea, quæ suprà modò commemoravimus, quibus & oratoribus & poëtis humanæ eloquentiæ & ingenii vires ostentandi maximum argumentum est datum, & propterea nullà erga nos Dei bonitatem injuria affici, si negetur eum hominem esse factum, quum ea omnia, quæ illam hac in re maximè commendare creduntur, prorsus vana esse, vereq; fieri nulla ratione posse nemo non fateatur. Consequens est igitur, ut frustra tam admirabile Dei opus factum fuiße dicamus. Nam in humana substantia sive natura, nihil per conjunctionem istam cum divina effectum fuisse ex eo manifestè apparet, quòd in homine illo Iesu Christo, nihil, excellentissimum licèt & divinissimum, & humanam naturam longè transgrediens, reperiri potest, quod ab ipsius Patre, cujus personam minimè ea ratione cum homine conjunctam fuisse omnes fatentur, illi datum non legamus. Ea enim omnia vel sanctitatem vitæq; innocentiam, vel rerum humanarum vel divinarum scientiam, vel admiranda faciendi potestatem, vel in universa dominationem atque imperium, vel denique illi debitam adorationem respiciunt, nihil præterea in eo homine, quod humanam conditionem exsuperet, inveniri posse videtur. At cuncta hæc Dei Patris sui beneficio illũ consequutũ fuiße clariùs est, quàm

quàm ut probatione aliqua indigeat. Primùm enim, quod ad sanctitatem vitæq́ innocentiam attinet, id tum ipse apud Iohannem apertè fatetur, quum inquit, Quem Pater sanctificavit *&c. tum apertiùs nos docet Paulus, quum ait,* Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudine carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne *&c. ostendit enim eo loco Paulus, Deum Patrem Iesu Christi in ejus carne, quæ similis fuerat carni peccatrici, id præstitiße, quod lex non poterat, eam nimirum ab omni peccato immunem reddidiße. hæc est enim illius loci vera sententia, non repugnantibus etiam aliquibus ex adversariis nostris, si modò peccatum illud, quod ibi in carne a Deo damnatum fuisse dicitur, culpam ipsam peccati, ut cæteri interpretantur, non autem peccati pœnam, id quod mihi verisimilius fit, significare velimus, mortem inquam, cui totum humanum genus est obnoxium, quam in Christo damnatam, hoc est, penitus per resurrectionem a mortuis ex immutabili divino decreto abolitam, vidimus, quod tamen illi sine prævia vitæ sanctimonia, perfectaq́ Deo Patri præstita obedientia contingere non poterat. De omnium autem rerum scientia loca sunt quàm plurima apertissima, præsertim verò in Evangelistæ Iohannis historia. Inter cætera autem hæc præcipua,* Pater diligit filium, & omnia dedit in manu ejus, *(Etenim de rerum cognitione locum intelligi debere apertè indicant verba præcedentia; at-*

Ioh:10.v.36.
Rom:8.v.3.
Ioh:3.v.35.

que in eandem sententiam apud Matthæum & Lu-
Mat:11.v.27 *cam ait Christus*, Omnia mihi tradita sunt a
Luc:10.v.22 Patre meo, *ut utrobique ex ipso contextu cuilibet*
Joh: 8.v.28. *constare potest)* Et a me ipso facio nihil, sed si-
Joh:15.v.15. cut docuit me Pater sic loquor. Omnia quæ-
cumque audivi a Patre meo nota feci vobis.
Quod si quæratur de admirabili a faciendi potestate, satis superq́; sunt ea, quæ idem Evangelista in solo quinto capite suæ historiæ scripta reliquit. Sunt au-
tem hæc, Non potest filius a se facere quid-
v. 19. quam, nisi quod viderit Patrem facientem,
quæcumque enim fecerit, hæc & filius simi-
liter facit. Pater enim diligit filium, & omnia
v. 20. demonstrat ei quæ ipse facit, & majora his
demonstrabit ei opera, ut vos miremini. Si-
v. 21. cut enim Pater suscitat mortuos & vivifi-
cat, sic & filius quos vult vivificat. *Et paullo*
v. 25. *post*, Venit hora & nunc est, quando mortui
audient vocem filii Dei, & qui audierint vi-
vent. Sicut enim Pater habet vitam in semet-
ipso, sic dedit & filio vitam habere in semet-
ipso. *Quorum verborum genuinus sensus, a nonnullis ex nostris theologis & antiquis & recentioribus fœdè depravatus, abunde confirmatur per ea, quæ eodem capite inferiùs recensentur, videlicet:* Opera
v. 36. enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea,
ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me, quia Pater misit me, *quæ de ipso homine Iesu intelligi debere, nemo ambigere potest. Sed quid, quod idem Iesus alibi apud eundem Evan-*

gelistam

gelistam, eadem opera quæ facit admiranda, & ejusmodi ut testimonium de ipso perhibeant, in Patris sui nomine se facere fatetur? quod perinde est, ac si diceret, vi & potestate a Patre mihi concessa, non propria & naturali virtute ea facio. quare etiam paullo pòst, non sua sed Patris sui opera appellat. Quid quod Lazarum mortuum vitæ restituturus, oculis sursum sublatis ait, Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me. ego autem sciebam quia me semper audis? *Nonné hæc verba superiora illa ex quinto capite, a nobis allata, quamquam clarissima, si cuipiam obscura forent, dilucidè interpretantur, præsertim verò ea quæ nobis objicere ineptus aliquis posset, illa nimirum,* Sicut Pater suscitat mortuos & vivificat, sic & filius quos vult vivificat? *Nempe ea ratione filius quos vult vivificat, quia Pater semper eum audit. quæ eadem sententia eodem etiam capite expressa fuerat illis verbis:* Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso.

Ioh: 10.

Ioh: 11. v. 41. & 42.

v. 21.

Sequitur ut de dominatione & imperio in universa videamus, de eo, inquam, quod Iesus Christus semper habuit, nam de eo, quod post crucis supplicium & obedientiam suam consequutus est, quid attinet quærere, cum manifestum sit, ex hypostatica illa cum divina natura conjunctione, quæ semper, ut volunt, in eo fuit, id fieri non potuisse? Verùm id quod ille etiam ab initio habuit, si rectè rem perpendere velimus, magis spe & destinatione eum habuisse, quàm reipsa dicemus, nam quòd & mari, &

ventis,& morbis,& morti,& dæmonibus ipsis, dum in terris ageret,imperaret,id admirabilia opera faciendi potestatē,de qua modò vidimus, potiùs, quàm partem hanc respicere videtur. Nec mirum alicui sit,quod diximus Iesum Christum ante crucis supplicium,quod ut patri obediret volens subiit,supremum illud imperium revera non obtinuisse, cum satis constet id obedientiæ hujus præmium fuisse,quod & au-
Heb:2.v.9. Phil:2.v.9. ctor ad Hebræos,& Paulus apertè testantur, & ipse Christus non obscurè significasse videtur, quum discipulis suis post resurrectionem suam a mortuis in-
Matth: 28. v.18. quit, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra, &c. Quin etiam ne nunc quidem omnia ei esse subjecta, & propterea nondum absolutè omnino sibi datum imperium Christum obtinere i-
Heb:2.v.9. 1.Cor.15. v.25. dem auctor ad Hebræ:,& Paulus clarè pronunciant. Sed ut ad propositum revertamur, dominationem atque imperium, quod adhuc mortalis Christus habuit,qualecumq; illud tandem fuerit, a Patre proculdubio accepit, Iohanne dicente de illo, Sciens
Ioh:13. v.3. quia omnia dedit ei Pater in manus, &c. Ipso
Ioh:12. autem, dum Patrem orat,confitente his verbis, Si-
Ioh:17. v.2. cut dedisti ei (de filio autem, hoc est de se ipso loquitur) potestatem omnis carnis, &c. quod in eadem oratione sæpius confirmat ea in parte, quæ
Ioh:6. v 37. & 39. dominatum in electos suos spectat, eos enim sibi a
Ioh:10.v29. Patre datos identidem fatetur, atque id antea non semel testatus fuerat. Superest,ut de adoratione ipsi debita idem dici debere demonstremus. Atq; hîc omissa distinctione temporum, quæ in hoc quoque

adhi-

adhibenda esset, ut brevitati consulamus, praesertim cum inferiùs, dum libro sequente adversariorum objecta diluemus, haec eadem examinanda veniant; dicimus illud unicuiq; constare posse, qui apud Iohannem ipsius Christi haec verba legerit, Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit filio, ut omnes honorificent filium, sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat Patrem, qui eum misit. *Ex quibus apparet, adorationem illam, quam adhuc in terris degens Christus non recusavit, ex patris sui voluntate & decreto ratam fuisse, qui eum tamquam seipsum honore affici volebat. Praeterea sciendum est, ideo nos, ut ostenderemus humanam substantiam a divina, quae unà cum ea Iesum Christum constituerit, nihil accepisse, quòd a Patre illi data omnia fuerint, demonstrasse, ut omnis tergiversandi via praecluderetur, quum, ut dictum est, planè constet, patris personam carnem non assumpsisse. Loca tamen, in quibus non Patrem, sed simpliciter Deum aliquid Christo dedisse affirmatur, quae infinita propè sunt, idem non minùs apertè indicant. Nam profectò, nisi Nestoriani esse volumus, duasq; personas in Christo asserere, quum Deum illum, qui in eo tot tantaq; effecisse eiq; dedisse dicitur, alium ab ipso Christo esse necesse sit, nemo enim vel in se ipso aliquid ejusmodi efficere, vel sibi ipsi quicquam dare potest, manifestè consequitur, eundem illum Deum divinam naturam Christi, quae alia ab ipsomet Christo, nisi eum, ut Nestorius faci-*

Ioh: 5. v. 22, 23.

ebeat, dividamus, esse nullo modo potest, intelligi non debere. Hinc factum est, ut ipsimet Adversarii nostri, ea quidem, quæ Deum Christo dedisse legimus, ad Christi humanam tantummodo naturam pertinere dicant, Deum autem illum solam divinam Christi naturam significare, affirmare non audeant, sed plerumque, licèt Patris nomen non adscribatur, vel de Patris persona, vel, ut ipsi loquuntur, de tota trinitate apertè ea verba interpretentur. Sed quidnám humana sive substantia, sive natura a quoquam umquam accipere potuit, si ab ipso Iesu Christi nativitatis, & in matris utero conceptionis initio divina natura, immo, ut volunt, Deus ipse omnipotens ei adeò conjunctus & copulatus fuit, ut ex duobus hypostaticè unum fieret, & hunc ipsum Deum, qui secundum eorum doctrinam idem etiam æternus Dei filius est, & in Dei prorsus indivisibili essentia persona & est, & appellatur, in Iesu Christo tamen personam esse, ne invicem naturæ illæ ratione aliqua separentur, omnes dicere planè horreant? Supervacanea igitur, ut jam diximus, omnino ista divinæ substantiæ, sive naturæ cum humana copulatio, si neque humana a divina aliquid, sed omnia a Deo patre, qui ei hypostaticè junctus non fuit, accepit, & divinam ab humana quidquam verè & re ipsa mutuatam fuisse piaculum est cogitare, nedum asserere velle. Accedit eò, quòd frustra id fieri, & supervacaneum esse rectè id dicitur, ex quo nihil efficitur, quod commodiore & magis compendiaria quadam via effici non potuerit. Quare, licèt hominem illum

Iesum

Iesum Christum, seu mavis ejus humanam naturam atque substantiam, a divina sibi incredibili illo modo copulata, omnia præstantiora quæ habet accipere potuiße, constaret, cum tamen ex sola divina virtute ac potentia, sanctiq́; spiritus operatione idem fieri potuißet (id quod vel ex eo, quod factum fuiße probavimus, satis cuilibet patere potest) quid opus fuerat, Deum ipsum ineffabili quadam ratione illi conjunctum eße, & suæ ipsius quodammodo majestatis & gloriæ oblitum, seu potiùs prodigum & desertorem, humanam naturam despectam atque contemptam, infinitisq́; malis obnoxiam induere? Neque verò silentio prætereundum est, omnes fateri divinam & humanam naturam in Christo Iesu non adeò conjunctas fuisse, ut vel mistæ vel confusæ fuerint, ne minima quidem ex parte, ne quis hac ratione contendere velit, conjunctione illa aliquid effectum, quod absque ea, sola Dei vi atque gratia, effici non potuerit. quamquam quid ex illa mistione & confusione consequutum fuisset, præter id quod Deus ipse sola potentia & favore suo præstare potuißet, neque nos videmus, nec quemquam nobis ostendere posse satis persuasi sumus. Plura quidem in hanc eandem sententiam a nobis possent afferri, sed, tum quia quæ allata sunt, quod demonstrandum sumpsimus, satis probare videntur, tum verò quia in eum locum ea rejicere satiùs duximus, ubi divinarum litterarum testimoniis Iesum Christum æternum Israëlitarum & Christianorum Deum, & mundi hujus creatorem primum non esse, postquam rationibus, ut

nunc

nunc facimus, illud comprobaverimus, ostendere decrevimus, ad reliqua pergamus. Visum est, quàm in universum supervacanea & prorsus inanis fuisset hypostatica illa divinæ humanæq; substantiæ conjunctio, nunc ad rem ipsam propiùs accedentes, nominatim ad eam salutem, quam in humanum genus Deus opt: max: per Iesum Christum conferre dignatus est, non inanem tantummodo, verùm etiam planè inutilem futuram, sequitur ut videamus. Atqui operæ pretium est nosse, cur eam salutem sine illa constare non posse contendant Adversarii. Præcipua autem illorum, recentiorum præsertim, ratio hæc est, quòd, cum ad salutem æternam, qualis est ea quæ nobis in Christo Iesu exhibetur, hominibus dandam, necesse fuerit eorum peccata deleri, propter quæ sempiterno exitio erant obnoxii, peccata autem, hoc est in Deum offensæ, deleri nequeant, nisi ipsius Dei justitiæ plenè satisfiat, neque humana natura per se hoc facere aliquo modo possit, utpote quæ & tota peccati labe coinquinata sit, & propter suî vilitatem, certisq; iisdemq; admodum angustis terminis circumscriptas vires, nihil habeat, quod ad Dei summam infinitamq; justitiam sua vi pertingere possit, oportuerit illi eidem humanæ naturæ, per quam tantum scelus in ipsa admißum expiari par fuerat, conjunctam esse naturam divinam, quæ omnia suppleret, malisq; omnibus mederetur, adeò ut is, in quo utraque natura reperiretur, morte sua & sanguinis effusione, meritas pœnas pro cunctis dare, & Dei iram erga nos placare poßet, cumq; Dei

& ho-

& hominum μεσίτης (nostri mediatorem dixerunt) idem futurus esset, certè, ajunt, medium inter duo hæc extrema illum esse oportebat, & utriusque naturæ participem, ut & homines ad Deum adducere, & hominibus Deum conciliare posset. Addunt præterea, præsertim verò antiquiores theologi, multa, de Dei hac ratione facta cum humano genere conjunctione, valde quidem illa speciosè dicta, sed quæ verè nihil habeant ponderis, & quæ lingua exprimi magis quàm mente percipi possint, de quibus, licèt examinari non mereantur, postea videbimus. Nunc de præcipua, quam modò ex eorum, qui consecuti sunt, mente attulimus, ratione agamus.

Primùm igitur sciendum est, hanc humanæ salutis viam, tamquam a Deo nobis in Iesu Christo exhibitam, quam Adversarii nostri asserunt, a veritate longè abhorrere, quippe cum Iesus Christus non ea ratione humano generi salutem pepererit, quòd divinæ justitiæ de eorum offensis cumulatè satisfecerit, justæq; ei pro illis pœnas persolverit, sed quòd gratuitam delictorum veniam, vitæq; æternæ consequendæ rationem, e sinu Dei Patris sui prolatam, & primus & solus mundo non patefecerit tantùm, sed etiam morte & sanguine suo sanciverit & testatus fuerit, suiq; demum exemplo a Deo e mortuis excitatus, (sempiternaq; vita donatus, eam nobis omnibus abunde confirmârit, potestatem ab immortali Deo adeptus, omnes, qui ei fidem adhibuerint, ejusq; dictis paruerint, in extrema illa die a morte liberandi, immortaliq; vitæ restituendi. Hinc ipsemet

Joh:18.v 37. met se ideo natum esse dixit, & in mundum venisse, ut testimonium daret veritati, & alibi in sacris lit-
Apoc:3.v 14 teris modò testis fidelis appellatur, modò sub Pontio
1. Tim: 6. v:13. Pilato bonam confessionem testatus fuiße dicitur,
1.Pet:1.v:3. Quumque Deus, secundum magnam suam misericordiam, nos in spem vivam regenuisse dicatur per
Heb:5. v:9. resurrectionem Iesu Christi a mortuis, is consummatus omnibus obtemperantibus sibi caussa æternæ
Phil.3 v:21 salutis factus fuiße legitur, & corpus nostrum humile, ut conforme sit corpori suo glorioso, reformaturus traditur ea potestate, qua etiam sibi omnia
1. Cor: 15. v: 27. subjicere potest, quam a Patre Deo accepisse, qui ei omnia subjecit, eumq́, ad dexteram suam collocavit,
Eph:1.v:20. Psal:110 v:1 & regnare vult, donec ponat omnes ejus inimicos
1. Pet: 3. v: 22. scabellum pedum ejus, scriptum esse non ignoramus.
Act:2. Psal:8. Heb:1. Matth: 28. v: 18. Verùm quia hoc, ut Adversariorum objecta diluerentur, veritasq́, eorum culpa tenebris obruta, in clarissimam lucem proferretur, longiorem disputationem requireret, humanæq́, justificationis argumentum, quod & varium & multiplex est, tractandum & explicandum esset, idq́, a nobis (faveat modò Deus cæptis nostris) separatum volumen aliquando expectat, ne, Adversariorum opinionem simpliciter negando, manus cum eis hac in re conserendi occasionem refugere videamur, eam illis in præsentia demus, quam tamen maxima cum divinæ bonitatis injuria, salute nostra in discrimen adducta, aliquibus sacrarum litterarum testimoniis metaphoricè aut metonymicè loquentibus, quæ tamen & ipsi per metaphoram aut metonymiam, seu alios loquendi tro-

di tropos exponere coguntur, miserè decepti, divinis oraculis licet undiq; reclamantibus, ipsaq; ratione penitus abhorrente, confinxerunt, lectoremq; tanti erroris obiter admonuisse sufficiat. Oportuit igitur, ut ipsi ajunt, divinæ justitiæ de humanis sceleribus cumulatè satis fieri. Quid tum? An ipsemet Deus eas pœnas persolvere debuit? Quid absurdius? Primùm id fieri nullo pacto potuit. Deus enim, ut jam visum est, neque dolore affici, neq; perpessiones aliquas experiri potest. Deinde, nemo sibi ipsi aliquid solvit. At dicunt, satis fuisse, si humanæ naturæ, quæ & pœnas subire potuit, & eas Deo debeat, divina individuè hæserit. Verùm eodem revolvi videntur; nam neque adhæsio ista aliquid momenti allatura fuit, si humana tantùm natura verè pati poterat, cujus cruciatus omnes, utcumq; eos consideres, finitos prorsus ac terminatos esse oporteret, quum infinitatis cujusdam, ut ipsimet apertè profitentur, pœnas, quæ infinitæ divinæ justitiæ satisfaciendi caussa persolvuntur, necesse sit esse participes, neque ut delictorum conscientia humanos animos ampliùs non excruciet, propter satisfactionem istam, in qua salutis suæ spem positam habeant, Deum ipsum, cui satisfaciendum erat, ad eam peragendam aut absolvendam propriâ personâ ulla ratione concurrisse dicendum est. necesse est enim omnino satisfacientis personam, ab ejus, cui satisfit, disjungi ac separari, alioqui veram satisfactionem factam fuisse, nemo sibi ipsi penitus persuadere poterit, & propterea, nisi alia ratione servari nos dicamus, quàm si illam factam fuisse certò credi-

crediderimus, labefactari ac corruere salutem nostram fateri planè cogemur. Quocirca statuendum videtur, istam divinæ substantiæ cum humana conjunctionem, hanc salutis viam prorsus tollere, tantum abest, ut eam vel parere vel stabilire possit, eosque qui hac eadem ratione nos servari credentes, Iesum Christum æternum quidem Deum, sed non eundem illum, cui satisfaciendum fuerat, esse dixerunt, multò consultiùs hac in parte loquutos fuisse, quos nihilominus tamen longè a vero scopo aberrare suo loco demonstrabimus. Quam igitur rationem ad opinionem suam confirmandam præcipuam Adversarii esse autumant, ea maximè illorum commentum detegit, sententiamque convellit, præsertim cum Iesu Christi cruciatus & mortem, non satisfactionis loco Deum duxisse, sed verissimam & plenissimam satisfactionem de universi humani generis offensis agnovisse plerique contendant, quod ut consistere posset, dum Iesu Christi personam adeò sublimem atque excelsam effingere student, ut sui sanguinis fusione tantum æs alienum omnium nostrum nomine dissolvere potuerit, non animadvertunt, se illum, qui debitor potiùs quam creditor esse potuisset (potest enim debitor, si solvendo sit, & pro se & pro aliis satisfacerere) ipsummet creditorem facere, qui ex persona sua non nisi gratuita condonatione debitores liberare potest, gratuita inquam, quòd non solum ab iisdemmet debitoribus nihil repetat, verùm etiam quòd neminem pro illis quidquam sibi solvere velit. nam si alium sibi solutionem facere vel postulet, vel

let, vel patiatur, non quidem ex persona sua, sed ex aliena eos liberabit. Itaque præstabat a veritate non omnino discedentes, Iesum Christum non ipsummet unicum Deum nostrum opinari, sed divinissimum hominem agnoscere, tanta dignitate pollentem, ut tantum onus subire meritò potuisset. neque enim ut ea, quæ humanæ naturæ deerant, supplerentur, si modò, quod ad propositum attinet, suppleri poterant, necesse erat Deum hominem fieri, sed satis fuisset, divina potentia atque virtute, cui omnia sunt in manu, & cui nihil difficile est, eam penitus perpurgari, ac numeris omnibus absolutam reddi, eiq; infinitam vim, cujus participes omnes ejus operationes forent, communicari. atque eo casu, quemadmodum si quis ab alio ita ditatus fuerit, ut ea, quorum illius benignitate plenam possessionem ac dominium habet, summam illi a cæteris quibuscumq; debitam, æstimatione vel æquent, vel etiam superent, posset is profectò, si vellet, cunctorum debitorum nomine de suo eidem illi verè ac plenè satisfacere, sic etiam homo Christus Iesus, ipsimet Deo, a quo facultatem hanc dono accepisset, quicquid ei cæteri homines debent, persolvere potuißet, id quod nequaquam fieri potuit, si Deus facultatem hanc Christo homini plenè largitus non est, sed eam, vel ejus saltem partem aliquam solus ita retinuit, ut ad solutionem perficiendam ipsius persona omnino opus fuiße dicamus, cum nullus creditor de pecunia sua, quam nemini donavit, sibi ipsi debitorum nomine satisfacere aliqua ratione queat. Neque est, quòd quis, ut argumenti no-

stri vim effugiat, hacq; absurda devitet, dicat in divinis aliam esse personam Patris, aliam filii, & idcirco potuisse Patri a filio, qui solus humanæ naturæ hypostaticè conjunctus fuit, & verè & plenè satisfieri. nam præterquam, quòd hæc in unico Deo nostro personarum distinctio humanum prorsus commentum est, nec ulla ratione admitti potest, ut paullò pòst videbimus, nonné & filii personæ juxta illorum doctrinam satisfaciendum erat, in quam non minùs, quàm in personam Patris homines peccaverant? nonne ex eorum sententia, adversus quam nos disputamus, Iesus Christus est ille unicus Deus noster, cujus majestatem, quantum in nobis fuerat, sceleribus nostris fœdè imminueramus? Quid ergo attinet hujusmodi diverticula absurdis ac planè falsis suis assertionibus quærere? Omitto, quòd satis est Patris personæ & filii, omnia, quibusdam exceptis quæ ad rem nihil faciunt, quemadmodum ipsi credunt, prorsus esse communia, ut a filio Patri aliquid solvi nostrûm nomine non potuerit, vel solutio per humanam naturam, cui is uniter hæsisset, Patri facta perfici.

Venio ad τῦ μεσίτυ *appellationem. qua in re, mirum, quàm graviter erraverint Adversarii nostri, existimantes,* μεσίτυν *illum significare, qui duos inter se dissidentes ad concordiam adducat, & alterum alteri conciliet, quiq; utrorumque naturæ sit particeps, neque animadvertentes Mosen ita appel-*
Gal. 3. v. 19. *latum fuisse ab apostolo Paulo, ipsumq; se inter Ie-*

hovam

hovam & Israëliticum populum stetisse, eidem populo in memoriam revocaße. qui tamen Moses nec Deut: 5. Iehovam Israëlitico populo conciliaverat, sed ferme invitus ac tantùm non coactus, mira Dei benignitate, qui promissa Patribus solvere volebat, ad eum & liberandum & regendum est missus, nec divinæ naturæ, ea ratione qua Adversarii intelligunt, umquam particeps fuit. atque ut fuisset, satis est longè alia ratione ab Apostolo mediatorem dictum eße, ipsumq; Mosen se eum fuisse, qui medius inter Iehovam & Israëliticum populum stetißet, commemoraße, ut ex eorum verbis clarè liquet, nimirum quia eo tamquam legato, seu potiùs internuntio atque interprete, Deus ad legem populo suo dandam usus fuisset, sive, ut ipsarum sacrarum litterarum verbis utar, quia judicia atq; præcepta & leges inter se, & inter filios Israelis, dedisset Dominus in monte Sinai per manum ejus, ut habetur Levitici cap: 26. ad finem, eumq;, per quem populus voluntatis suæ quotidie admoneretur, ad seq; accederet, constituisset. Neque verò Christus ipse alia de caußa μεσίτης, seu mediator dictus est, quàm quòd medius inter se & homines a Deo constitutus fuerit, non quidem ut Deum hominibus placaret, sed ut eum illis jam placatum esse & prædicaret, & apertissimè per semetipsum confirmaret, homines verò Dei osores atq; inimicos ipsi Deo reconciliaret, atq; æternus legulator, & divinæ voluntatis fidissimus & certissimus interpres illis foret, per quem in perpetuum ad Deum accedere possent, & sempiternam vitam consequi.

quod quia nemini numquam præter eum datum fuit, unicus etiam Dei & hominum mediator meritò est appellatus. Hæc breviter veritatis indicandæ potiùs, quàm patefaciendæ gratia perstrinxiße sufficiat. Adversariorum autem rationem diligentiùs expendamus. Mediator, inquiunt, utriusq; eorum, quorum mediator est, nulla ratione fieri potest, nisi sui ipsius quempiam mediatorem eße velimus, quod longè absurdissimum esse nemo est qui non videat. Sed quemadmodum Christus Iesus humanam quidem naturam participavit, non tamen idem ille homo fuit qui Deo reconciliandus erat, ita divinam naturam eum participasse dicemus, non tamen eundem illum Deum fuisse, cui hominem reconciliari oportebat. Quumq; in hac utriusque naturæ participatione duo conjungi opus sit, quæ omnino inter se dissident, & tamquam duo extrema censeri possunt, divinam scilicet & humanam naturam, eam divinam autem naturam superius extremum esse appareat, humanam inferius, numquam hujusmodi conjunctio fiet, nisi se divina natura demittat humana verò extollatur, hoc est, nisi a summo gradu divinitatis & infimo humanitatis multùm recedatur. Quod quidem in humana natura factum fuisse omnes & perspicimus & confitemur. Iesus enim Christus licèt verus homo fuerit, humanam tamen conditionem, etiam qua homo longè excessit, & in eadem ipsa humanitate plùs quàm homo fuit. Cur igitur in divina idem factum fuiße non dicemus, & verum quidem Deum eße Iesum Christum, ab ipso tamen Deo multis gra-

tis gradibus distare, atque & quà deum, Deo minorem esse, adeò ut verè & propriè, non autem per loquendi tropos & figuras, non minùs humanus Deus, quàm divinus homo dici possit? Atque hæc fuit, quæ & fieri potuit, & necessaria erat in Christo mediatore, humanæ divinæq; naturæ participatio. neque enim, ut præclarè hac in parte Lactantius ait, salutis viam suo exemplo nobis ostendere potuisset, nisi iisdem malis, quibus nos sumus, & ipse obnoxius fuisset, nisi nostrum similis extitisset, nisi tandem verè homo natus esset, id quod disertè comprobat auctor epistolæ ad Hebræos, quum ait, decens fuisse principem salutis nostræ per passiones consummari, & non secus ac nos carni & sanguini communicare, nostriq; debuisse eum per omnia similem fieri; neque rursus nobis Dei arcana patefacere, omnemq; eius erga nos voluntatem & aperire, & confirmare potuisset, vel id reipsa præstare posset quod promisißet, nisi thesauri omnes sapientiæ & scientiæ in eo absconditi fuißent, nisi suprema potestate præditus in Dei forma extitisset, nisi deniq; verè Deus esset. Neq; tamen ea ratione hujusmodi etiam hominis & Dei naturæ participatio in Christo fuit, quòd is Dei & hominum mediator futurus esset. poterat enim & Angelus, si ita Deus voluisset, inter nos ipsumq; mediator esse, sed quia mediationis, quam Deus elegit, modus eam requirebat. Quam verò theologi nostri confinxerunt, ea, ut supra visum est, nec fieri aliqua ratione potuit, neque ad salutem nostram quidquam momenti attulißet. nam, ut millies demus, oportuisse

Lib:4. cap: 23, 24, & 25.

Heb: 2.

Deum hominibus conciliari, idq; mediatoris officium esse, profectò se ipsum alteri, ut jam dictum est, nemo conciliat, nemo a seipso alterius nomine vel pœnam deprecatur, vel veniam impetrat. Ex quo fit, ut non tantùm mediatoris munus, quod ipsi commenti sunt, per eam non stabiliatur, sed funditus etiam subvertatur. Quod autem ajunt, hac ratione Dei cum hominibus conjunctionem esse factam, adeò, ut & deus homo, & homo deus quodammodo factus sit, id quidem, ut dicebamus, speciosè dictum est, sed idem vel prorsus nihil est, vel aliunde pendet. Nam si per hujusmodi Dei & hominis conjunctionem nihil aliud intelligunt, quàm ipsam humanæ naturæ cum divina in unica hypostasi copulationem, hoc certè non illius rei, de qua quærimus, effectum est, sed eadem ipsa res. Sin autem Dei in humanum genus bonitatem atque clementiam, hominis verò beatitatem, & ad Deum conversionem intelligunt, hæc a participatione illa divinæ naturæ, quam homini Iesu Christo tribuunt, nequaquam proficisci posse liquidò apparet. Dei enim bonitas atque clementia, si eas propriè, & prout in ipso Deo resident, accipias, caussæ non effecta illius fuißent, neque hæ ab illa, sed potiùs illa ab his dependisset. Sin eas impropriè, & ut plerumque fit, pro ipsius Dei benefactis & largitione capias, earum non isthæc utriusque naturæ conjunctio, sed divina voluntas est caußa. Hominis autem ad Deum conversio, quæq; illam consequitur vera beatitas, non ex eo proveniunt, quòd utraque natura, divina & humana in Christo fuerit, sed quòd

Dei benignitatem agnoscentes, qui omnes, quicumq; resipuerint, delictorum venia, æternaq; vita dignatus est, cujus rei apertissima testimonia per Christum, & in Christo nobis exhibita sunt, ad ipsum Deum toto pectore convertimur, & propterea verè beati ex ipsius dono tandem efficimur. Quod si hypostaticam illam in Christo unionem, non tamquam efficientem harum rerum caußam, quod modò examinavimus, sed tamquam vel formalem, vel materialem considerent, id quàm longissimè a veritate abest, nisi si priore sensu Dei cum homine conjunctionem intelligamus. Sed eo casu quidnam evincent? nihil planè. Neque enim satis est, per incarnati, ut eorum verbis utamur, verbi mysterium divinam humanamq; naturam in unum suppositum cohæsiße, nisi ex hac illorum cohæsione aliquid boni in homines, quorum caussa factam esse fatentur, vel provenerit, vel aliqua ratione redundaverit. At priori illo sensu rejecto, rem penitus inspiciamus. Ac bonitatis quidem & clementiæ divinæ, quocumque tandem eas sensu accipere velimus, formalem aut materialem caußam, quam in Iesu Christo humanæ divinæq; naturæ conjunctionem commenti sunt, esse non poße palàm est. nam ipsius Dei erga homines bonæ voluntatis, quatenus in ipso residet, & beneficiorum, quæ nobis contulit, est caußa, neque forma, neque materia extra ipsummet Deum, ne excogitari quidem sine summa stultitia, vel potiùs impietate potest. Dei autem in nos per Christum Iesum collatum beneficium atq; largitio, in de-

lictorum nostrorum nobis oblata gratuita condonatione, atq; ipsi Iesu Christo fidem habentibus æternæ vitæ destinatione, propriam formam & materiam habet. Nostræ verò ad Deum conversionis sempiternæq; beatitudinis, & forma & materia in ipsa resipiscentia, fideq; in Christo ipso collocanda, inq; divinæ majestatis & gloriæ visione fruitioneq;, & consistit, & constitura est. De instrumentali caussa, ubi maior verisimilitudo apparet, non est quod quæramus. Satis enim jam a nobis demonstratum est, instrumentalem caussam, huius salutaris, de qua loquimur, Dei cum humano genere conjunctionis, istam cum humana natura admirabilem incredibilemq; copulationem esse non posse, cum nihil eam momenti ad salutis rationem illam, quam potissimùm nobis in Christo exhibitam credunt, attulisse probavimus. Hæc a nobis partim exactiùs, partim breviùs, ac propterea obscuriùs fortasse, quàm par fuerat, disputata sunt, sed & Adversariorum inanem speciosamq; fallaciam detegere, & acuti ingeniosiq; lectoris, cuius præcipuè gratiâ hæc attigimus, rationem habere voluimus. Hactenus ex eo, quòd Deum hominem fieri oportuisset, id quod primo loco factum non esse, deinde fieri non potuisse, postremò supervacaneum omnino futurum fuisse, demonstravimus, satis probatum videri potest, Iesum Christum unicum Israëlitarum & Christianorum deum non esse. Sed ad idem adhuc pleniùs & apertiùs confirmandum, aliam rationem, quamquam unicuique satis notam & obviam, afferre ne gravemur, cumq;

Adver-

Adversarii in ea ruditatis, & divinorum mysteriorum turpis inscitiæ nos insimulent, eam diligentiùs examinemus, & num ipsi potiùs in eius vi non agnoscenda insignis cuiusdam vecordiæ, & sacrarum rerum miserabilis ignorantiæ argui possint, dispiciamus.

Cætera desiderantur, non absolvit auctor.

SEQUITUR
INITIVM SCRIPTI
FAUSTI SOCINI SENENSIS, in quo ad argumenta, quibus tres in unica Dei essentia personæ adstrui solent, respondere instituerat.

ADVERSARIORUM THESIS:

In una numero essentia Dei plures esse personas.

ARGUMENTUM.

Scriptura, quę Deum unum esse affirmat, eadem ipsum plures esse ostendit. Igitur Dei quidem essentia una numero est, personæ autem plures.

RESPONSIO.

NEGATVR consequentia. Nam, etiamsi nomen unus numquam nisi ratione aut essentiæ, aut personæ enunciaretur, non minùs tamen ex argumenti assumptione concludi poßet, Dei personam unam numero esse, essentias verò plures, quàm unam numero eßentiam, plures verò personas. Neque enim minùs absurdum est, ubi una numero essentia est, plures personas, quàm ubi una numero est persona, plures essentias constituere. Satis hoc ex iis, quæ superiore libro disputata fuere, constare arbitramur, cum a nobis probatum fuit, fieri non posse, ut in una numero essentia plures distinctæ suis proprietatibus personæ inveniantur. At verò, cum non personæ essentiæve tantùm ratione res aliqua una esse dici poßit, si omnino statuere velimus pluralitatem personarum in Deo, quid prohibet, quominus, cum sacræ litteræ Deum unum esse dicunt, id non ad essentiam, sed ad voluntatem pertinere existimemus, ita ut non unam numero in

Deo

Deo essentiam, sed unicam voluntatem, id est, in illis pluribus divinis personis, summam indissolubilemq; consensionem atque concordiam, esse agnoscamus. Præstat enim aliquid, quod absurdum censeatur, suspicari, quàm id quod nullo modo fieri possit, asserere. Absurdum quidem esse statuimus pluralitatem divinarum essentiarum inducere, at impossibile planè est, ubi plures sint personæ, ibi unam numero essentiam esse. Adeò, ut, etiamsi nullus alius locus inveniretur, ubi nomen unus vel ad personam, vel ad essentiam non referretur, tamen necesse esset, admissa personarum pluralitate in Deo, eos omnes locos, in quibus Deus unus esse dicitur, de alia quapiam unitate, quàm de essentiæ individua unitate interpretari. Itaq;, aut pluralitatem illam, quam sanctæ literæ Deo tribuere videntur, ad personas referri debere, prorsus negandum est, aut necessariò plures essentiæ divinæ statuendæ. Illud certissimum est, si pluralitatem illam ad personas referre velimus, non minùs plures essentias divinas, quàm in uno individuo deo plures personas inde colligi posse. Verùm pluralitas illa pluralitatem personarum minimè ostendit, ut ex sacrorum verborum examinatione, quibus adversarii argumenti sui assumptionem probare nituntur, liquidò apparebit. Scripturam igitur Deum, quem unum esse affirmat, eundem plures esse ostendere, pluribus ex ea prolatis testimoniis demonstrare conantur. quæ nos per argumenta quædam disponemus.

Primò ex eo argumentantur, quòd Deus in ea hebræ-

hebraicè Elohim vocatur. quod nomen numeri pluralis est, atq; apud hebræos idem prorsus sonat, quod apud nos Dii, quam vocem ferè semper, cum de Deo est sermo, in constructione numero singulari junctam videmus, nimirum (inquiunt) ut agnoscamus Deum & unum, & plures esse, id est in una numero Dei essentia plures esse personas. Hæc ratiocinatio futilis prorsus censeri debet. Nam apud hebræos usitatum est, in nominibus pluralem numerum pro singulari usurpare, præsertim verò in iis, quæ imperium, dominationem, potentiam, gubernationemvé aliquam declarant, ut patet in nominibus Adon & Baal, quorum prius dominum aut sustentatorem, alterum verò & dominum, & possessorem, & virum seu maritum significat. Quæ nomina licèt planè appellativa, & in sacris litteris frequentiùs hominibus, quàm Deo tributa, numero tamen plurali, præsertim verò prius, sæpissimè efferuntur, tunc etiam cum de uno tantùm homine est sermo, ut de Adon videre est Gen: 24. v: 9, & ver: 50; & cap: 39. v: 17. & v: 20. Exo: 21. v: 4, & 32. Deut: 23, v: 15. Iob: 3. v: 19. Esa: 24. v: 2. qui omnes loci, unà cum aliis non paucis, a Pagnino in suo linguæ sanctæ thesauro citantur. Quibus, ne hoc in statu regiminis tantùm, (ut loquuntur) aut cum affixis fieri imperitè quispiam caussetur, adde locum illum 1. Reg: 22. v: 17 a Forstero notatum, Lo adonim laellæh, Ad verbum, Non domini illis, id est, Non habent dominum. Vbi manifestè Domini pro Dominus usurpatum est, & illum a Pagnino citatum quidem, sed non animadversum nisi in sua

Gram-

Grāmatica Esa. 19. 4. Et trada Ægyptum in manum Adonim kaschæh *id est dominorum duri. pro Domini enim Dominorū dictum est, non autem Duri pro Durorum, ut quibusdam placet. sed in uno & eodem versu, & cum affixo, & in statu absoluto habetur idem nomen in numero plurali pro singulari Malach: 1. 6. Quamvis enim, cum in statu absoluto est, de Deo sit sermo, apparet tamen ibi merè appellativum esse. Atq; ex eo loco apertè colligitur, non alia ratione pluralitatem in eo nomine Deo tribui, quàm homini tribuatur. Quod verò attinet ad nomen* Baal, *vide quos citat locos idem Pagninus Exo. 21. v: 29. & cap: 22. v: 10. & 11. Esa: 1. v. 3. Quare mirum videri non debet, si, cum Deus nomine nuncupandus esset, quod gubernationem, potestatemq; declararet, numero plurali apud hebræos id factum est, quamvis nullam personarum pluralitatē in Deo esse constaret. Siquidem* Eloah, *quod est singulare nominis pluralis* Elohim, *quamvis* κατ᾽ ἐξοχὴν, *summi illius rerum omnium moderatoris potentissimi, quodammodo proprium factum sit, appellativum tamen verè est nomen, non secus atque* θεὸς *apud Græcos, & Deus apud Latinos, & judicem sive gubernatorem, potentemq; significat. Quod si pluralitatem aliquam propter pluralem numerum omnino significari velimus, non personarum quidem, sed gubernationum, & potentiarum pluralitatem, quæ in Deo animadverti possunt, nomen* Elohim *significabit. & quamvis unus prorsus sit, tamen quasi essent plures potentes gubernatores, honoris gratia*

Deus

Deus eo nomine appellatus dicetur. Nam honoris quoque gratia, ea nomina, Adon *&* Baal, *numero plurali de uno homine sæpius enuntiata fuisse, & ratio ipsa docet, & linguæ hebrææ peritissimi quique tradiderunt. Hinc factum est, ut tum etiam, cum Dei nomen prorsus appellative positum est, & simul ab iis prolatum qui veri Dei cognitionem non habebant, quiq; pluralitatem aliquam personarum in uno Deo, vel ipsis adversariis judicibus, ne somniabant quidem, quamvis de uno tantùm sit sermo,* Elohim *tamen numero multitudinis scribatur. Exempla passim occurrunt. Insignis est tamen inter cæteros locus ille Ion:1. 6.*Surge & clama ad Deũ tuũ; si fortè de nobis cogitet Deꝰ, & non peream9. *Nã &* Eloheicha, *&* Elohim *ibi manifeste scriptum est. Nec verò est, quòd quis adhuc urgeat, nomen numeri pluralis* Elohim, *de summo illo Deo simpliciter pro numeri singularis nomine usurpatum non fuisse, quia aut verbis, aut adjectivis nominibus pluralis numeri nonnumquam junctum reperiatur. Verbis, ut Gẽ 20.13.* Hithu othi Elohim, *Ad verbum* Errare me fecerunt dii *&c. Nominib: adjectivis, ut Iosue 24.19.* Nõ poteritis servire Iehovę, quoniã Elohim kedoschim hu, *id est,* Dii *sancti ipse. Animadvertendum enim est in istis, & si qui similes sunt loci, habitam fuisse rationem terminationis nominis* Elohim, *quæ est numeri pluralis, & quamvis de uno tantùm sit sermo, nomina quoque & verba illi adjuncta fuisse pluralis numeri amplioris adhuc honoris gratiâ, quem præter modum,*

Deo tribui numquam contingere potest. Quamquam non desunt ex ipsis adversariis nostris, qui prius illud testimonium Gen: 20. 13. de angelis interpretentur, quorum ministerio Deus, in alloquendo atq; e paterna domo educendo Abrahamo, usus fuisset. Cui simile est illud eodē libro cap: 35. v. 7. Nam ibi apparuerāt ei dii &c. quem locum nō pauci de angelis loqui affirmāt, & Vatab. Chaldæū paraph: imitatus ita interpretatur. Apparuerāt ei angeli. Quod si quis nihilominus utrobique de ipso Deo agi contendat, consideret locum illum 1. Sam: 28. 13. Deos vidi ascēdentes de terra, ubi non de Deo, sed de alia re quadam erat sermo, quam tamen unam tantummodo fuisse demonstrat relativum sequens numeri singularis, ut rectè ibidem annotat Vatablus, qui propterea affirmat, nomen Elohim vertendum fuiße Deum, non Deos. Nam quod Nicolaus de Lyra ait, Saulem, quamvis ii qui apparuerant duo eßent, de uno tamen quæsiisse, quia de uno Samuele curabat, id plane nugatorium est, ut unicuique locum legenti constabit. Vt enim alia omittamus, etsi Saul de uno Samuele curabat, non tamen si duos aut plures eos qui apparuerant, esse intellexisset, de uno tantum quæsiisset, sed de omnibus, ut videret an inter eos Samuel esset. alioqui potuisset mulier illa formam unius ei describere, qui Samuel non esset, ex quo fieret, ut Saul aut non crederet Samuelem apparuisse, aut saltem adhuc incertus esset, & iterum quærere debuisset. Nec enim ex mulieris verbis, si de pluribus locuta fuisset, unum ex iis qui apparuerant,

vel pri-

vel primum, ut Lyrano placet, apparuisse, vel ita excellere colligi poterat, ut ipsam de uno interrogatam, de illo uno, tamquam de eo, qui evocatus fuisset, responsuram omnino credendum esset, nec si perse jam eam optimè Samuelem nosse, vel agnituram existimaßet Saul, de ejus forma ab ea quæsiisset, sed simpliciter an Samuel esset interrogasset. Quod si de ejus fide dubitasset, non minùs ab ea se falli posse suspicatus esset in referendo, quænám personæ forma, quàm, quæ ipsa persona esset. Ex quibus omnibus efficitur, ut & unum tantummodo fuisse, quem mulier se vidisse dixerat, intellexerit Saul, & cum eam habitum, & formam Samuelis non bene cognitam habere putaret, de illius forma, qui unus ipsi apparuerat, eam interrogaverit, ut vel hac ratione, an Samuel is esset, & an ab ipsa, quæ se Samuelem evocaturam promiserat, deciperetur, manifestè deprehenderet. Patet igitur nomen Elohim *verbo numeri pluralis junctum nullam personarum pluralitatem significare. Quod idem evenire exemplo aliorum nominum ostendi potest, cum jungitur adjectivis pluralis numeri, nam apud Ezech: cap: 46. v. 6. vitulus seu juvencus filius bovis, & numeri, & significationis singularis, jungitur adjectivo Immaculati, seu Perfecti, numeri pluralis. Sic enim ibi ad verbum scriptum est.* Et in die novilunii [*offeret*] vitulũ (*sive* juvencũ) filiũ bovis immaculatos (*sive perfectos*) *Quod enim Lyranus, ut hoc testimonium eludat, ait, nomen hebræum* themimim *esse genitivi casus, & locum hoc pacto verti debere, vitulum de armento*

imma-

immaculatorum, *sive hanc esse loci sententiam, id prorsus nihil est, cum nulla ibi mentio armenti fiat, & necesse sit, ut vel ad bovem, vel ad vitulum id nomen referatur, sed ad bovem referri non debere ex eo intelligi potest, quòd non satis erat bovem, ex quo natus esset vitulus, immaculatum esse, sed ipsum vitulum omni vitio carere oportebat. Præterea nemo est, qui nesciat, filium bovis idem planè esse quod vitulũ, qui ad eum modũ* περιφραστικῶς *in lingua hebræa nominatur, adeò ut nomen Bovis in ea appellatione per se non consideretur. Ad vitulum igitur nomen illud adjectivum referendum est. Verùm sive ad bovem, sive ad vitulum referas, dicimus genitivi casus esse non posse. neque enim mos est linguæ sanctæ, ut adjectiva nomina hac ratione cum substantivis conjungat, ita ut hoc loco idem sit Immaculatorum, quod Ex immaculatis. Quo tamen loquendi modo si hîc uti voluisset scriptura, non videtur dubitandum, quin* Miththemimim *dictura fuisset. Iunguntur igitur aliquando in lingua sancta adjectiva pluralis numeri substantivis, non modò singularis numeri significationem habentibus, sed etiam terminationem. Quid quod ipsum nomen* Elohim *appellativè positum, & singularis omnino significationis, cum adjectivo pluralis numeri fuisse conjunctum in illis verbis decalogi, constare videtur? Non habebis* Elohim acherim *&c. quidam enim hebrææ linguæ inter Christianos peritissimi viri, ad hunc modum ea verba interpretari solebant.* Non habebis alium Deũ. *Quod quidem rectè factum*

fuisse ratio ipsa omnino suadere videtur, cum Dei mens in illis verbis sit prohibere populo, ne alium quemvis pro Deo suo agnoscat præter se Iehovam, & verbum singularis numeri, cui nomen illud jungitur, idem per se satis ostendere videtur. Siquidem in hæbræo, pro Non habebis *est* Lo-jihjæh-lecha Nō erit tibi. *Cæterùm tametsi satis probatum videtur, posse nomē* Elohim *verbis & adjectivis numeri pluralis jungi, absq; ulla pluralitatis personarum significatione, non abs re tamen erit, monere lectorem, quod attinet ad locum illum a Lyrano citatum 2. Sam:7.23.* Quæ est *&c.* gens una in terra cujus iverint Elohim, *&c. quamvis 1. Paralip: 17. 21. idem locus* ivit *habeat, &* Haëlohim *cum* ה *scilicet, ut appellant, notificativo, quæ duo de solo Iehovâ sermonem esse confirmant, posse tamen dici, propter pluralitatem deorum, quos aliæ gentes colebant, de quibus ibi loqui voluerit David, id factum fuisse, sive potiùs numerum illum pluralem distributivè explicandum esse, ac si dictum fuisset: Quivis cujusvis gentis Deus. Quod verò ad testimonium illud pertinet ab eodem Lyrano prolatum, Hier: 23.36.* Pervertistis verba Elohim chaijim *&c. dicimus vocem* Chaijim *non minùs substantivum, quàm adjectivum nomen esse posse, & cōverti fortasse ea verba debere, non* Deorum vivorum, *sive* Dei vivi, *sed* Dei vitę. *Id quod planè suadet similis locus apud eundē prophetam cap:10.v. 10.* Et Iehova deus veritatis ipse Elohim chaijim *&c. ubi nemo dubitare potest, quin,* Elohim chaijim *vertendum sit,*

Deus

Deus vitæ. *Sic enim elegantia sermonis, cum antea dictum fuerit,* Deus veritatis, *omnino requirit. Et quando jam sæpius Lyrani dicta, vel ab eo allata testimonia aut confutavimus, aut diluimus, operæ pretium fuerit, quandam ipsius argumentationem ex pluralitate hujus nostri* Haelohim, *& vocum ipsi junctarum, ad pluralitatem personarum in Deo confirmandam, recitare, eamq́; paucis refellere. Sic igitur scribit.* Intentio *Moysi erat inducere populum ad cultum unius Dei, & ipsum ab idolatria revocare, ad quam ille populus erat pronus, ut patet ex toto discursu veteris testamenti. Cum igitur per modum prædictum loquendi in plurali, possit haberi aliqua occasio cogitandi absolutam pluralitatem in divinis, non est verisimile, quòd Moyses cognoscens pronitatem populi ad idolatriam, usus fuisset tali vocabulo, vel modo loquendi, & in scripturis reliquisset; nisi per hoc subtiliter sapientibus indicare voluisset, quòd cum unitate simplicis essentiæ in Deo stat pluralitas personarum. aliter enim suus modus loquendi esset contrarius suæ intentioni. Est autem sciendum, quòd in hebraico mysteria abscondita, & solum sapientibus nota, ex modo scribendi inconsueto frequenter designantur. Hactenus Lyranus.* Nos *autem dicimus primùm nullo modo constare, vocabulum illud, & eum loquendi modum a Mose introductum fuisse, sed planè verisimile esse, ipsum iis vocabulis, iisq́; loquendi modis fuisse usum, quibus populus loquendo uti solebat. Sic enim solent historici omnes, quibus, si aliter faciant, summo vitio datur. Deinde*

etiamsi concederetur, Mosen illud vocabulum, eumq́; loquendi modum primum usurpasse. vel saltem, licèt parum admodum utrumque usitatum, in scripturis relinquere voluisse, non tamen continuò ejus rei eam fuiße caussam dicendum esset, quam Lyranus affert. Potuit enim alia esse, eaq́; & apertior, & scopo illi populū ab idololatria revocandi, magis consentanea. Nempe quòd videns Moses gentem illam pluralitati deitatum credendæ addictam esse, voluerit Iehovam illum verum ipsorum deum, quem unum tantummodo esse disertè scriptum relicturus erat, plurali numero nominare, déque eo tamquam de pluribus aliquando loqui, ut moneretur populus, pluralitatem illam deitatum, quam ipsi animo conceperant, totam in eo uno Iehova esse, qui omnes potentias, omnes virtutes, omnes efficacitates, omnesq́; gubernationes, vel in seipso solo contineret, vel sibi uni penitus subjectas haberet, quas ipsi & in plures distribui necesse esse, & ad unum omnino caput, ad unum principem & dominatorem redigi & referri non posse, sibi antea persuasissent. Hæc populum secum expendere, & intelligere potuisse nemo negaverit. Quæ verò Lyranus excogitavit, ea, ut ipsemet imprudens fatetur, solis sapientibus, & excellenti ingenio præditis in mentem venire poterant. Quomodo igitur non idem scrupulus remanet, quòd Moses, cum ab idololatria populum revocare vellet, in ipsa idololatria persistendi ei non levem occasionem dederit, de Deo tamquam de pluribus loquendo, si ideo ita locutus est, ut mysterium illud de una

essentia

essentia divina & pluribus personis indicaret, quod non a populo quidem, sed ex ipso populo a perpaucis quibusdam vel intelligi, vel etiam animadverti poterat? Sed jam Lyranum missum faciamus. quem refellere idcirco voluimus, quòd nemo diligentiùs ex iis, quos vidimus, & quatenus res ipsa fert, acutiùs in argumento hoc a nomine Elohim *ducto confirmando, versatus fuisse videatur. Atq; per ea quæ dicta sunt volumus ad ea quoq; testimonia responsum esse, in quibus Deus numero plurali factores Israëlis & populi sui nominatur, ut Psal: 149. 2. & Esai: 54. 5. Nam quòd ibidem apud Esa:* Boalajich *id est,* viri, *sive* domini tui, *de uno Iobova dictum est, jam eodem prorsus modo de homine uno scripturam loqui, loci in initio supra citati manifestum facere possunt.* Non *erat autem, nisi imperitorum rationem habere voluissemus, in argumento hoc adversariorum confutando ex nomine* Elohim *tracto, tantopere laborandum, cum nonnulli ex ipsis ejus infirmitatem agnoverint, præsertim verò Iohannes Calvinus, qui sine dubio nulli ipsorum nostra ætate doctrina ingeniiq; acumine secundus fuit, quiq;, si Theodoro Bezæ credimus, doctissimus inter sacrarum litterarum interpretes appellandus est. Is igitur in explicatione eorum verborum,* In principio creavit Deus *&c. sic scribit.* Nomen *Elohim pluralis numeri habetur apud Mosem, unde colligere solent, hic in Deo notari tres personas. Sed quia parum solida mibi videtur tantæ rei probatio, ego in voce non insistam. Quin potiùs monendi sunt lectores,*

" ctores, ut sibi a violentis eiusmodi glossis abstineant.
" Putant illi se testimonium habere adversus Arianos
" ad probandam filii & spiritus divinitatem, interea
" se involvunt in errorem Sabellii. Quia postea subji-
" cit Moses, Elohim locutum esse, & spiritum Elohim
" incubuisse aquis. Si tres personas notari placet, nul-
" la erit earum distinctio. Sequetur enim & filium a
" se ipso genitum, & spiritum esse non patris, sed sui
" ipsius &c. Cum igitur ipsi adversarii hanc assum-
ptionis argumenti sui probationem non magni faci-
ant, multa consultò prætermittentes, quæ ad eam re-
fellendam adhuc dici possent, jam ad alias excuti-
endas transeamus.

Secundò igitur eam ex eo probare conantur, quòd Deus ipse de se uno tamquam de pluribus loquatur. Id autem quibusdam scripturæ locis allatū demonstrare nituntur. Primò enim afferunt locum illum Gen: cap: 1. v. 26. Et dixit Deus: Faciamus hominem in imagine nostra, secundum similitudinem nostram &c. Quis enim, inquiunt, non videt, idcirco de seipso Deum numero plurali fuisse locutum, quòd Deus & unus sit, & plures? Nam quod, ajunt, quidam dicunt, Deum angelos alloquutum fuisse, id nullo modo verum esse potest, cum nusquam homo ad similitudinem, aut imaginem angelorum factus esse dicatur, sed ubiq; ad imaginem Dei, & nefas, adeoq; sacrilegium sit, angelis vel minimam quidemm partem creationis attribuere. Nos, quamquam non asserimus hoc loco Deum cum angelis locutum fuisse, non tamen ita absurdum esse statuimus, affirmare, hominem ad imaginem, &

similitudinem angelorum fuisse creatum, & partem aliquam angelos in hominis creatione habuisse, ut isti faciūt. Primùm enim quod attinet ad illam imaginem, sive eam in mente rationeq́ potissimùm consistere dicamus, certissimum est, nos in hac parte angelorum simillimos esse, qui ratione & mente sunt præditi, sive ad imperium & gloriam, quam homo in hoc mundo habet, eam referamus, apparet in hac quoque parte hominem angelorum esse similem, qui sine dubio non levi sunt gloria præditi, & imperium habent. quod vel ex eo apertè colligi potest, quod a sacris scriptoribus throni, dominationes, potestates, principatus, virtutesq́; appellantur. Neque enim istas appellationes non angelis sanctis, sed dæmonibus tantùm tributas fuisse propterea dicendum est, quòd 1. Cor: 15. v: 24. scriptum sit, Christum abolíturum omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Dictio enim universalis Omnis, ad eos tantùm principatus, & potestates, atque virtutes referenda est, quæ, ad regnum Dei & Christi perficiendum, ut aboleantur necesse est; & adhuc Deo & Christo adversantur. Quæ si cum aliis, quæ id regnum non detrectant, sed ipsum Deum & Christum pro rege agnoscunt, comparentur, solæ eo nomine propriè appellari posse videntur, non quidem ob majus imperium quod habeant, sed quia inter Dei Christiq́; voluntarios subditos non numerantur, & potestatem qua sunt præditæ, tamquam si neutri illorum subjectæ forent, quin etiam contra utriusq; voluntatem, & gloriam perpetuò exercere conantur, cum

sancti angeli contrà, & si non dicam majore, sed certè non minore imperio potiuntur, Deo tamen & Christo subjectos se esse agnoscant, & illorum jussa exequi sint paratissimi, idq́ unum perpetuò curent. Atque hac ratione id quoque sententiæ nostræ non
Ephes. 6. 12. *obstare dicimus, quòd ait idem divinus scriptor, colluctationem nobis non esse adversus carnem & adversus sanguinem, sed adversus principatus, & potestates &c. & quidem tantò minùs, quantò in hoc loco Paulus indefinitè, in superiore verò universaliter loquitur. Idemq́ dicimus de aliis sacris testimoniis, si qua sunt ejusmodi. Ex quibus cum intelligi debeat, dæmones, sive malos angelos imperio præditos esse, quos, postquam peccarunt & a Deo desciverunt, id consecutos fuisse, ab omni prorsus verisimilitudine abest, consequens est, ut intelligamus etiam, angelos, qui boni esse perseverarunt, nec umquam a Deo defecerunt, pari saltem imperio potiri. Hoc autem propter eos dictum volumus, qui sanctis angelis Dei supradictas illas appellationes tributas umquam fuisse, contra receptissimam sententiam, testimoniis freti modò pro eorum opinione confirmanda allatis, negare pergant, & quamvis ea a nobis diluta fuerint, id tamen nobis concedere nullo pacto velint, confisi præterea verbis illis Petri ad finem cap. 3. prioris epist.* subjectis sibi angelis, & potestatibus, & virtutibus, *ex quib⁹ constare putēt, angelos potestatum & virtutum appellatione non contineri, & ita angelos, potestates aut virtutes non esse. Quod etiamsi verum esse concederetur, non*

propte-

propterea tamen probatum fuisset, angelos non esse thronos, dominationes, aut principatus, sub quibus nominibus Paulum angelos intellexisse necesse est, cum ad Eph: & Col: scribens, & ea enumerans, Eph. 1. 21. Col: 1, 16.
quæ per Christum sunt condita (quod quid sibi velit suo loco videbimus) & illi a Deo subjecta fuere, angelorum alioqui nullam apertam mentionem faciat, quos tamen in earum rerum numero esse compertissimum est. Sed nihil impedit, quominus a generali appellatione angelorum, quidam potentiores, & magis insignes angeli a Petro sejuncti fuerint. Nam & ipse Petrus propterea, quia cæteris Christi discipulis & apostolis quadam ratione antecellebat, a generali eorum appellatione sejunctus fuit. Mar: 16. 7. & 1. Cor: 9. 5. Non igitur, ut ad propositum revertamur, ita absurdum censendum est, ut adversarii opinantur, si quis dicat, hominem ad imaginem angelorum creatum fuisse, quamvis id nusquam disertè scriptum extet. Quamquam satis id expressum in sanctis litteris videtur, cum in Psal: 8., ubi de divina in homine imagine præclarè cecinit regius vates, ex auctoris epistolæ ad Heb: interpretatione scriptū sit: Minuisti eum paullo minùs (*sive* paulisper) ab Heb: 2. 7.
angelis. *Ex quo hominis encomio clarè liquet, parvam sive temporiam inter hominem & angelos differentiam extare, & idcirco, cum creatus fuit homo, ejus rei, nempe ut angelorum similis esset, rationem omnino habitam fuisse. Nam in futuro sæculo pares nos angelis futuros apertè testatur Christus Luc: 20. 36. quo demum tempore divinam hominis*

imaginem suis numeris absolutam fore, nemo est qui ambigere possit. Et hæc quidem hactenus de similitudine & imagine angelorum in homine. Quod verò secundo loco dicebatur, indignum esse angelos ulla ratione creationis participes facere, dicimus, quàm longissimè a vero aberrare eos qui ita ratiocinantur, cum apertissimum sit, Deum iis creaturis, quorum ministerio ad opera excellentissima facienda utitur, id tribuere, & cum illis communicare, quod ipsius proprium est. qua de re infrà latissimè Deo volente disseremus, cum de iis, quæ scriptura Christo tribuit, & Dei propria aut sunt, aut esse videntur, agendum erit. Nunc ejus rei lectorem commonefecisse satis fuerit, præsertim cum creatio hominis non ea fuerit, quæ solo Dei jussu sit facta, ut de aliarum complurium rerum creatione dici posse videtur. Nam antequam homo verè homo esset, formatum primùm e terræ pulvere eum fuisse legimus, & deinde inspiratum, sive in sufflatum fuisse in faciem, seu potiùs in nares ejus, spiraculum vitæ, id est, spiritum vitalem. Quæ licèt a Deo facta esse dicantur, vix tamen fieri potest, quin angelorum ministerio in ipsis Deus sit usus, ut verba Formare, seu Fingere, & Inspirare seu Insufflare demonstrare possunt. Quid mirum igitur, si a quibusdam ex nostris asseveratum fuerit, Deum cum angelis suis loquentem dixisse, Faciamus hominem *&c. ut interim nihil dicamus de adversariorum errore, qui putent verbum Creare idem ferè esse, quod ex nihilo, vel solo jussu facere, cum innumerabilia exempla diver-*

sæ ab

se ab ista hujus verbi significationis afferri possint, &c. vera significatio ipsius sive apud Hebræos, sive apud Latinos sit, Facere ut aliquid sit, quod prius non erat. quod profectò fit, cum materiei nova forma inditur, nec necesse est, ut solo jussu, & multo minùs ex nihilo fiat. Quod tamen in ipsa cœli & terræ creatione factum fuiße, ex ipso verbo Creavit seu Bara, plerique ex christianis interpretibus se colligere posse sunt arbitrati, quamvis id disertè scriptum in canonicis libris nusquam legatur. Sed de Creandi verbo, deq; ejus propria significatione non est quòd laboremus, cum in his Dei verbis, de quibus agimus, id verbum prolatum non fuerit, & ob eam rem, etiamsi cum angelis suis eum locutū fuisse statuamus, non tamen angelos creandi operis participes faciamus. Quamvis igitur Creare omnino vel solo jussu, vel ex nihilo facere significaret, quod unius Dei proprium esset, nihil tamen Dei gloriæ decederet, si in verbis illis Deus angelos sibi quodammodo socios adhibuisset, cum id, quatenus in homine condendo aliquid solo jussu, aut ex nihilo faciendum eßet, dictum fuisse nullo modo constaret, sed, quatenus ministerio aliquo externo opus foret, ita locutum Deum eße dici posset. Verùm demus, Deum non cum angelis, præsertim tamquam cum iis, quos sibi socios in condendo homine fecerit, sed secum ipsum, sive de seipso locutum fuisse, num propterea efficietur, Deum plures aliquos esse, quia dixerit Faciamus &c. numero plurali? An nō a nostris satis responsum fuit, cum dictum est, Deum more principum loquentem a Mose inductum

fuisse,

fuisse, quemadmodum alia quoque permulta humano more dicens, & ab ipso, & a cæteris sacris scriptoribus inducitur? At rident ipsi hanc responsionem, & eum loquendi morem barbarũ prorsus esse dicunt, & non nisi ante pauca sæcula receptum & usitatum. Neq; interim animadvertunt, ab antiquissimis temporibus in hebræa lingua receptum & usitatum fuiße, ut nomina imperium & dominationem significantia, numero plurali pro singulari efferrẽtur, ut ex ipsius Mosis scriptis, in locis supra citatis apertissimum est. Quod cum ita sit, non quidem barbarum & exoticum in lingua hebraica, sed & elegans, & consuetum censendum est, ut qui imperant, & dominantur, de se ipsis loquentes, pluralem numerum pro singulari usurpent. Cujus rei indicia extant aliqua in sacris litteris, ut 1. Reg: 12.9. & 2. Par: 10.9. ubi Roboamus rex dicit juvenibus, qui secum educati
" *fuerant quique ei ministrabant. Quid consulitis vos*
" venaschib dabar *id est, ut respondeam⁹ populo isti &c. Quamvis enim, cum antea a senioribus, qui Solomoni patri suo ministraverant, consiliũ peteret, nõ*
" *ad eum modum locutus fuerit, sed dixerit. Quid cõsu-*
" *litis vos* lehaschib dabar *id est, ut respõdeatur &c. Ex quo colligi posse videtur, propter familiaritatem, quam cum juvenib⁹ illis a puero habuißet, tamquam eos sui regni socios & participes facientem Roboamum numero plurali usum fuisse, considerandum est tamen multò aliter rem se habere. Non usus est Roboamus a senioribus consilium petens numero plurali de se uno loquens, quòd majorem quandam auctoritatem, & potestatem præ se ferre videtur, im-*

mone de se ipso quidem loquutus est, sed ut respondeatur inquit, quasi non ad se solùm, sed ad ipsos quoq; pertineret responsum populo dare, non aliam profectò ob caussam, quàm quòd eos, & quia senes erāt, atq; ætate longè ipsum antecedebant, & quia non sui famulitii umquam, sed patris viri præstantissimi & sapientissimi diu fuerant, vel reverebatur, vel se revereri profiteri volebat. A juvenibus verò illis, qui nec ipso grandiores erant, & ipsi privatim serviebant, consilium petiturus, non erat quòd aliqua modestia uteretur, sed cum auctoritate, & pro majestate regia loqui decentissimè poterat, ideoq; numero illo plurali est usus. Nam & Rex Israëlis Achabus cū servis suis verba faciens, eodem modo loquutus est. Inquit enim: Scitisne, quòd nostra sit Ramoth Gilead? Nos autē cessamus tollere illā de manu regis Syriæ. *Quod quidē non ob summā aliquam familiaritatem, quam secum ipsius servi haberent, nec quia ipse eos tamquam socios & participes regni sui agnosceret, ab Achabo factum fuiße dici potest, sed ut, quemadmodum regem cum servis suis loquentem decebat, cum auctoritatis, & imperii quadam significatione verba sua proferret. Quod si dicas in hisce exemplis constare, illos reges cum aliquibus esse locutos, in loco autem nostro nihil dici, unde appareat, Deum cum quopiam fuiße locutum, istud nihil est. Satis enim est eos reges numero plurali de se ipsis, & tamquam personam unam locutos esse. Ex quo id saltem efficitur, potuisse Deum de homine creando cum angelis suis tamquam personam unam loqui, &*

1. Reg: 22. v:3.

qui, & nihilominus tamen plurali numero uti. Nec verò præterea abs re erit (si tamen omnino velimus, reges tunc temporis numquam in numero plurali de seipsis locutos fuiße, nisi cum in consilium aliquo modo alios adhiberent) existimare, Deum de homine condendo statuentem, numero plurali loquentem a Mose inductum fuiße, ut quanti momenti hominis creatio eßet, indicaret, quam scilicet non satis pro rei dignitate explicaturus fuißet, nisi Deum humano more tamquam de ea consultantem, seu consultatione præcedente decernentem fecisset. Verùm ab iis, qui auctoritate pollent & eam præ se ferre volunt, ob id solùm cum de seipsis loquuntur, numerum pluralem pro singulari usurpari demonstrat apertè
Ioh:3.11. Christus, qui apud Ioh: cum Nicodemo sic loquitur.
" Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur,
" & quod vidimus, testamur, & testimonium nostrum
" non accipitis. Nam de seipso solo Christum loqui, cum res ipsa apertè docet, nemo enim erat quem sibi socium ea in re facere posset; tum sequentia verba de-
" clarant. Inquit enim: Si terrena dixi vobis, & non
" creditis, quomodo si dixero cælestia creditis? Et nemo
" ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo &c. &
Ioh:3. " infra de eo ait Baptista, Qui de cælo venit, super o-
v.32. " mnes est. Et quod vidit, & audivit hoc testatur, &
" testimoniũ ejus nemo accipit. Idem Christus Marci
" cap. 4.v: 30. Cui assimilabimus inquit regnum Dei,
" aut cui parabolæ comparabimus illud: cum tamen de se uno loquatur, ut patet ex Luca cap:13.v:18. qui ita
" habet: Cui simile est regnum Dei, & cui assimilabo illud?

illud? Quod autem Christus eam auctoritatem, qua præditus erat, in verbis suis præ se ferret, ostendunt manifestè omnes ejus conciones, & sermones, & disertè testantur evangelistæ, qui eum non tamquam scribas, sed tamquam auctoritatem habentem docuisse affirmant. Mat:7.29. Mar:1.22. Luc:4.32. Sed quid opus est, vel ad usum hebrææ linguæ, vel ad morem loquendi eorum, qui auctoritate, & dominatione sunt præditi, confugere, cum apud ipsos græcos & latinos frequentissimum sit, ut privati homines cum de seipsis loquuntur, plurali numero pro singulari utantur? Locos citare, vel auctores nominare non attinet, cum hi omnes sint, ut quidem arbitror, qui aliquo numero habentur, illi verò ubique passim sint obvii, adeò ut rem ipsam commemorasse sufficiat. Id tantùm dixisse præterea volumus, quò probatiores sunt auctores, eò frequentiùs hac loquendi figura usos fuisse, præsertim cum de se ipsis quadam cum dignitate, & orationis apparatu loqui voluerunt, ut in Xenophonte, & Cicerone apparet. Quorum ille in proœmio egregii illius operis de majoris Cyri institutione, & in præfatione libelli de re equestri, de se ipso loquens, perpetuò numerum pluralem usurpat. Hic verò in exordiis complurium suorum librorum de se ipso verba faciens, libentiùs plurali, quàm singulari numero uti videtur. Quocirca satis mirari non possumus adversarios nostros, qui usum hunc plurali numero de se ipso loquendi barbarum, & recens inductum appellare non dubitaverint, cum potiùs, si & non prorsus ineruditè loqui, & in speciem saltem non planè ineptè nobis respondere vi-

dere videri voluissent, dicendum illis fuisset in linguis quidem politioribus & excultioribus, qualis est græca & latina, eum usum jam a quàm plurimis sæculis invaluisse, & tunc maximè, cum maximè florerent, at verò in rudioribus & incultioribus, qualis hebræa est, ejusmodi orationis figuras atque pigmenta non obtinuisse. Et *sanè ejus usus exempla, quæ, ut diximus, in græca & latina lingua frequentissima sunt, in hebræa admodum sunt rara, & fortasse non nisi, cum is, qui de seipso loquitur, imperio aut auctoritate aliqua insigni est præditus, cum apud græcos & latinos, tametsi, ut diximus digniorem orationem efficere videatur, modestiam tamen quandam simul præ se ferre videri possit, quasi is, qui de seipso loquitur, sibi ipsi soli nihil vendicare audeat, sed in omnibus, quæ dicat aut faciat, socios & adjutores quosdam habere se profiteatur.* Quod *si hunc usum tum demum novum & barbarum esse dicere se voluisse affirment, cum quis tamquam imperium habens loquitur, vix enim in lingua græca & latina aliter, quàm singulari numero ejusmodi personam sustinentes, apud probatos auctores loquentes inveniri, jam satis est probasse, in hebræa lingua, de qua nobis agendum est, illum & elegantem nec inusitatum censeri debere. Verùm enimvero aliud adhuc est, quod in adversariis nostris multò magis mirati sumus, unde intelligi potest, quid studium sua defendendi aliquando homines facere quodammodo cogat, & quàm miserè illos excœcare soleat.* Nam *dicant, obsecro, si ita omnino locus ille legendus est:*

Faci-

Faciamus hominẽ *&c. ut ipsimet tacitè confitentur, quanám ratione idem planè sensus eadémque verborum vis numero singulari exprimi potuisset? Num si dictum fuisset, Faciam? At istud futuri temporis fuisset, & decretum loquuentis simpliciter significasset, Faciamus verò & præsentis temporis est, & simul cum decreto cohortationem quandam, sui ipsius præcipuè, continet. In nulla autem celebri lingua receptum est, ut quis seipsum ad aliquid faciendum simplici verbo cohortari, numero utens singulari, possit, nisi cohortandi vox ipsa exprimatur, sed solo plurali numero id posse fieri contingit sine ulla ejus, qui loquitur, pluralitatis significatione. Numquid cum Hannibal apud Livium venenum sponte sumpturus ait,* Liberem⁹ diuturna cura populũ Romanũ, *aut cum Aristoteles in initio libri de Poëtica sic scribit,* De poëtica, ipsáq; *&c.* dicamus, incipiẽtes primùm a primis, *vel in Hãnibale, vel in Aristotele pluralitatem aliquam fuisse significatur? Sed quid plura opus est, cum necesse omninò sit, si adversarii argumentum, quod ex numero illo plurali ad pluralitatem in Deo probandam duxêre, ab hac nostra impugnatione defendere velint, eós ingenuè fateri, se non uno modo, nec leviter lapsos fuisse, & non* Faciamus, *sed* Faciemus *eo in loco legendum eße? At verò si huc confugerint, nihil efficient ejus, quod quærunt. Satis enim convulsum eorum argumentum fuerit, si ostendatur, verbum hebræum* Naaśęh *futuri temporis,* Faciamus *rectè verti posse, ita ut eo verbo cohortatio illa sui ipsius exprimatur. Id*

Dec. 4. lib. 9.

tur. Id autem nullo negotio fiet, nam præterquam quòd certissimum est, hebræos loquendi modum illum futuro exprimere, cum alioqui id præstare nequeant, & ejus rei innumerabilia extant exempla, omnium ferè interpretum consensus id apertè ostendere videtur, inter quos septuaginta illi, etsi per futurum verbum illud verterint, modo tamen, ut vocant, subjunctivo extulerunt, nimirum ut cohortationem illam sui ipsius exprimerent. alioqui indicativo extulissent, & non ποιήσωμεν *ut fecerunt, sed* ποιήσομεν *scriptum reliquissent. Quid igitur solidi ad assumptionem argumenti sui probandam, id est, ad demonstrandum scripturam Deum plures esse ostendere, ex eo verbo, & ex numero plurali, qui in ipso, & in cohærentibus vocibus continetur, elicere possunt adversarii, cum ita id verbum interpretari aut debeamus, aut certè possimus, ut quilibet singularis homo de se uno loquens, si idem prorsus dicere voluisset, aliter loqui nullo pacto potuisset? Ex iis autem, quæ dicta sunt, satis, supérque responsum videtur ad locum illum Gen: 11. 7.* Venite descendamus & confundamus *&c. quem locum adversarii superiori adjungunt, & ex eo non minùs, quàm ex illo sententiam suam confirmari posse putant, cum tamen præter ea, quæ a nobis ad superius testimonium diluendum allata fuêre, quiddam ad hoc nominatim refellendum dici possit, & quæ ibi diximus, hîc magis indubitata censeri debeant. Observandum est enim hoc loco, paullo superiùs ab hominibus illis urbem & turrim construere volentibus dictum fuisse,*

fuiße, Venite faciamus lateres, *&c. & iterum*, Venite faciamus nobis civitatem, & turrim. *Unde κατὰ μίμησιν quandam, ea verba a Deo, qui simul eos irridere, & eorum inceptum atque conatús irritos se facturum dicere volebat, prolata fuisse planè verisimile est, adeò ut etiamsi secum ipsum, & de seipso tantùm locutum Deum fuisse statuamus, nullam tamen pluralitatem in ipso per numerum illum pluralem significari appareat. Et hoc illud erat, quod superioribus responsionibus in hoc testimonio diluendo addi poterat. Id autem, quod supra de angelis dictum fuit, hîc tantò rectiùs dici potest, quantò in confundenda lingua eorum hominum verisimilius est, Deum angelorum opera usum fuisse, quàm in homine condendo, cum nulla hîc prorsus suspicio sacrilegii futura sit, si ejus operis, linguam scilicet hominum confundendi, angelos participes faciamus, per quos multò præstantiora opera Deum sæpiùs patrasse compertum est. Quod verò de numero plurali singularis loco usurpato diximus, hîc plausibilius multò videri potest, cum Deus hoc loco manifestè, tamquam imperium & auctoritatem habens, loquatur. Quãquam cum nos imaginem illam divinam in homine, imperium, quod in cætera inferiora illi concessum fuit, potissimùm significare persuasimus, non minùs ibi, quàm hîc, imperii in suis verbis significationem dare Deum decuiße censemus. Sed quid tandem de necessitate illa numeri pluralis, in sui ipsius cohortatione dicemus, cum hîc nulla ratione negari possit, modum illum loquendi omninò*

extare? Id enim planissimũ facit vox hæbræa, Habah *quam palàm est, etsi imperativus sit numeri singularis verbi* Iahab*, quod dare significat, idem tamen in hoc & similibus locis valere apud hebræos, quod Age apud latinos. Hoc autem ideo libentiùs a nobis dictum fuit, ne quis propter vulgatam lectionem, quæ, ut vidimus, Venite habet, cui astipulatur versio græca, in qua* δεῦτε; *& Tigurina editio, in qua Agitedum legitur, plurali numero eam cohortandi vocem a Mose scriptam fuisse sibi persuaderet, quod non sine mysterio, sed ad pluralitatem illam in Deo, multò etiam evidentius quàm in illis verbis* Faciamus *&c. indicandam, ab ipso factum esset. Qui scrupulus omnino cessat, cum, ut diximus, non plurali, sed singulari numero, nec aliter, quàm fieri soleat, cum quilibet nostrum seipsum cohortari vult, ea vox enunciata fuerit. Quæ tamen si plurali numero enunciata fuisset, non modò firma adhuc maneret responsio illa, quòd Deus angelos suos allocutus fuisset, sed alia præterea non pauca pro responsione afferri possent, quæ explicare opus non est, præsertim, cum jam alium quendam locum excutiendi tempus videatur.*

Itaq; pro tertio adversariorum ad hoc secundum argumentum confirmandum testimonio, afferri possunt verba illa Dei apud Esaiam cap. 6. v. 8. Quẽ mittam, & quis ibit nobis? *Hic enim Deus, inquiunt adversarii, qui de se ipso numero singulari loqui incipit, sermonem deinde numero plurali absolvit. Ex quo, ajunt, omnino intelligi debet, Deum*

de se

de se uno tamquam de pluribus loqui, & proinde ipsum Deum & unum, & plures esse. Iam verò si adversarii hoc testimonio uti volunt, necesse est, quemadmodum etiam ex iis, quæ dicenda sunt, manifestum fiet, ut sententia illorum verborum, Quis ibit nobis? *sit,* Quis ibit ante faciem nostram? *ut alibi loquitur scriptura, sive, Quis ibit tamquam missus a nobis? Quis ibit pro nobis, id est, ut nobis hac in re serviat, sive loco nostrum? Verùm vix credimus locum inveniri, quo istæ aut similes interpretationes confirmentur, in quo scilicet* Lanu *(quod redditum fuit* Nobis) *sive aliud simile pronomen, cui præposita sit littera* ל *junctum verbo* Ire *sive* Ialach, *aut* Halach, *apud hebræos ejusmodi significationem habeat, quam alioqui habere posse nō negamus. sed demus inveniri, & istas, aut similes sententias verbis optimè convenire. Quid tum?* Nonne *satis a nobis supra probatum fuit, pluralem numerum, non in hebræa tantum, sed in græca quoque & in latina lingua, cum quis de seipso loquitur, pro singulari passim usurpari? Nam quòd hîc Deus primum singulari, deinde plurali numero de se ipso verba faciens, usus fuerit, id nihili faciendum est. Christus, ut suprà vidimus, cum Nicodemo de se uno loquens, primùm numero singulari, deinde verò plurali est usus, & rursus ad singularem postea reversus est. Paulus e diverso de se uno sine dubio verba faciens, primùm numero plurali dixit,* Per quem accepimus gratiam & apostolatum *&c. Deinde numero singulari utens ait:* Gratias ago Deo

meo &c. ad Rom: cap: 1. v. 5. & 8. Plutarchus in proœmio vitæ Thesei, de seipso primùm singulari numero loquitur, deinde verò plurali. Cicero ita numerum pluralem cum singulari miscet, ubi de seipso verba facit, ut sæpe in eadem periodo utroque numero utatur, veluti in præfatione primi libri de natura Deorum, ubi sic ait, Multum autem fluxisse video de libris nostris, quos complures brevi tempore edidimus. *Quo in loco, non in eadem periodo solùm, sed in eodem ipso membro orationis, a singulari numero incipiens in pluralem desinit, & cum* Video, Nostris *conjūgit. Rursum a plurali in singularem desinit eadem in periodo, non multò post, cum inquit.* Nam cum otio langueremus, & is esset reipub statua, ut eam unius consilio, atque cura gubernari necesse esset, primùm ipsius reipub. causâ, philosophiam nostris hominibus explicandam putavi. *Non est igitur quod ex mutatione numeri aliquid indubitatũ colligere possint adversarii, nisi numerum pro numero positum fuisse. Cæterùm nos aliam loci sententiã eße arbitramur, quàm putent ipsi, & idem esse planè credimus,* Quis ibit nobis? *atque, Quis ibit ex nobis? In hanc autem sententiam linguæ sanctæ proprietas, & hoc loco mira quædam elegantia, venire nos cogit. Lingua enim hebræa satis frequenter utitur* Ire sibi, *pro* Ire *simpliciter, & aliquando eo prorsus sensu quo hîc verbum illud positum est, ut exempli caußã apud Hieremiã cap: 5. v. 5.* Elechach li, Ibo mihi ad magnates, & alloquar eos, *quam*

phra-

phrasim, in linguam quoque Italicam & Gallicam derivatam fuiße, animadvertimus. Cum igitur has phrasi sanè quàm eleganti uti hoc loco vellet Esaias, & simul eam sentētiam exprimere: Quis ibit ex nobis? compēdio orationis aliam insuper elegantiā persequi voluit, & sine dubio pro Mi jelech lo mimmænnu, *dixit* Mi jelæch lanu. *Iam si hæc nostra interpretatio, cujus nos primos auctores eße non arbitramur, quamvis a nemine eam acceperimus, vel saltem sententia, quæ ex ea colligitur, quamq; multi fortasse in illā verbis agnoscunt, admittatur, mirum in modum confirmabitur id, quod in sequenti adversariorum testimonio examinando dicturi sumus, nempe sub pronomine* Nos *cum De⁹ loquitur, angelos, & ipsius Dei proprium quodammodo famulitium comprehendi posse. Nam si id hîc fit, ubi Deus ipse sub ea voce contineri non potest, quantò magis id ibi fiet, ubi nihil vetat, quominus ipse Deus quoque ea dictione intelligatur? Atqui certum est eum, qui omnino missurus est, numero & nomine eorum non poße comprehendi, qui tamquam ab eo missi ire possunt, & idcirco hoc loco sub dictione* Nobis, *ipsum Deum qui loquitur comprehendi non posse, sed tantummodo eos, qui illi ministrant. Quod si quis ex adversariis nostris, fateatur quidem hujus loci sententiam eam eße, ac si dictum fuisset,* Quis ibit ex nobis? *sed non tamen sub dictione* Nobis *Dei angelos atque ministros contineri, sed plures illas personas in Deo tantummodo significari, jam hoc simpliciter dictum falsum esse constabit, cum una ex illis*

illis personis eo numero contineri nequeat, quippe quæ numquam tamquam missa eat, sed solùm mittat. Itaque ea sententia admissa, semper verum erit eum, qui hîc loquitur a numero eorum, quos dictio Nobis *complectitur, penitus excludi. is enim sine dubio loquitur, qui mittit, cum dicat,* Quem mittam? *Sed perquam absurdum esset de personis illis tantùm, quas adversarii intelligunt (etiamsi verum esset eas in Deo reperiri) vocem illam debere exponi, si concedatur idem esse,* Quis ibit nobis? *quod est,* Quis ibit ex nobis? *Primùm enim quæreret pater quem missurus esset, cum non modò ad duas tantùm personas filium scilicet & spiritum sanctum, ejus verba referri poßent, quæ tamen verba multò plures, qui mitti possint, indicare videntur, sed etiam ad solum filium refenda essent, cum, etiamsi spiritus sanctus mittatur, numquam tamen mittatur, nisi ut consoletur, ut excitet, ut confirmet, ut mentis oculos & aures aperiat, & ejusmodi alia faciat, non autem ut simpliciter aliquid annunciet, & multò minùs, ut vel ea annunciatione, vel alia quavis ratione eos, quibus annunciaturus est, induret, excæcet, & surdos efficiat. quod, ut ex ipsis mittentis, quæ subjiciuntur, verbis clarè liquet, facere debebatis, qui mittendus erat. Quæreret igitur pater quem mitteret, cum tamen filius solus ad id munus, ex eo numero quem intelligeret, mitti poßet. Quo quid ineptius existimari debeat non video. Deinde ea patris verba audisset Esaias, quæ cum filio & spiritu sancto locutus fuisset, id quod nullo modo fieri potest, aut saltem ab omni*

ab omni verisimilitudine abest. Fieri quidem non posse videtur, si id verum est, quod Trinitarii isti statuunt, opera Trinitatis ab extra, ut ipsi loquuntur, indivisa esse. Sed quam istud eorum axioma, sine quo tamen ruit, quidquid de indivisa illa, & una numero essentia divina in tres personas distincta, commenti sunt, ipsismet alicubi assentientibus, falsum sit, superiore libro satis demonstratum fuit. Verisimile autem nullo modo censendum est, cum nulla caussa subesse possit, cur ipse Esaias, qui id factum fuisse narrat, verba, quæ divinæ illæ personæ inter se loquerentur, exaudiret. quamvis potuisset postea divino patefaciente spiritu id novisse, ut aliis narrare posset. Postremò quid absurdiùs excogitari potest, quàm Esaiam se personis illis divinis immiscuisse, & quærente patre, quem mitteret, dixisse, Ecce ego mitte me, *quasi is quoq; ex numero illarum esset? Neq; verò est quòd quis dicat, non patrem solum sed totam trinitatem ea verba protulisse, & quæsiisse quem mitteret, nempe extra se, aut quænam ex suis personis itura esset, quam sententiam secuti fuisse videntur Tigurini in sua editione, in qua perperam disjunctivam particulam pro conjunctiva hoc loco reposuerũt. Sic enim habet editio illa* Quem nam mittam? aut quis ibit nobis? *Nam in hebræo prorsus est,* Quem mittam? & quis ibit nobis? *& satis constare potest, simplicem illam copulam hoc loco non disjunctivæ particulæ vim habere, quod perrarò fit, sed* ἐξηγητικὴν *omnino esse, quod frequentissimum est non in hebræa tantùm, sed in omnibus*

aliis linguis. Præterea quomodo tota trinitas dicere potuit: Quis ibit ex nobis ipsis divinis personis? *cum, ut dictum fuit, certum esset, nō modò unam ex illis, nempe patrem, non ituram, sed spiritum quoq; sanctum, licèt alioqui ire potuißet, ad id munus, de quo ibi agebatur, deligi non posse. Cum igitur adversariorum ex hoc loco ducta argumentatio, ægrè ad modum verbis convenire possit, propterea quòd linguæ proprietas & elegantia, alia ratione ea explicari concedere non videntur, quàm, ut perinde sit ac si dictum fuißet,* Quis ibit ex nobis? *&, si concederent, numerum tamen pluralem pro singulari fuisse usurpatum, ratione & exemplo ut credamus adduci aut possimus, aut etiam debeamus, planum jam esse confidimus, eos hoc sacro testimonio ad sua commenta confirmanda omnino abusos fuiße. Potuisset autem supradictis testimoniis addi locus quidam, sed qui magis interpretationes nostras probet, & adversariorum errorem, in pluralibus illis Dei de se loquendi modis explicandis, planè coarguat. Verba videlicet illa Dei apud Esaiam cap. 41. v. 22. & 23. in quibus Deus perpetuò numero plurali loquitur. Quod tamen pluralitatē aliquā in Deo non indicare agnoverunt adversarii ipsi. Ibi enim Deus socium sibi adjungit populum Israelis, et propterea numero plurali utitur, quamvis ipse solus sit qui loquatur. Quòd si Deus homines terrenos & mortales sibi charos, in sermone socios sibi adjungere non dubitat, quantò magis cælites ipsos, immortales inquam angelos suos, sibi dum loquitur socios adjungere solere putādus est?*

est? Verùm adhuc, ut assumptionẽ illam præcipui argumenti probent adversarii, id est, ut unum Deũ plures esse in sanctis litteris ostendi evincant, inde tertio loco argumentantur, quòd Deus manifestè sibi uni plures personas tribuat. Ex quo non solùm argumenti assumptio, sed ipsa thesis, quæ habet In una numero essentia Dei plures esse personas, citra ullum argumentum planè astrui, si id verum esset, videretur. Ad id autem demonstrandum afferuntur verba illa Dei Gen: 3. 22. Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis, sciens bonum & malum &c. Hic enim nõ est quòd quis numerum pro numero positum esse dicat, cum dicatur Vnus ex nobis, quod apertè de pluribus personis sermonem esse demonstrat. Atqui unus Deus est, qui ita de seipso loquitur. Igitur in uno Deo plures sunt personæ. Nos verò dicimus, tantum abesse ut ex hoc loco evidentiùs, quàm ex superioribus, in Deo pluralitatem illam personarum esse demonstrari possit, ut ex eo una ex responsionibus, quas ad superiores attulimus, apertè confirmetur. Diximus autem, in illis idcirco Deum numero plurali loqui potuisse, quia vel cum angelis suis loqueretur, vel saltem eorum rationem in suo sermone haberet. Quod fortasse alicui durum videri potest, cum nulla angelorum mentio fiat, sed simpliciter scriptum sit, Et dixit Deus. Atqui hic, ubi similiter nulla angelorũ mentio fit, sed simpliciter scriptũ est, Et dixit Iehova Deus, cum angelis, vel certè non de seipso tantùm, sed de angelis quoque Deum fuisse locutum, satis manifestum est. Primùm enim & subsequen-

ſequentia ipſius Dei verba,& id quod verbis conſentiens factum fuiſſe narratur, non leviter indicant, Deum ſecum ipſum locutum non fuiſſe. Nam inquit, Nunc ergo, ne fortè mittat manum ſuam, & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & vivat in æternum. *Quæ verba ad angelos, quorum miniſterio ad periculum illud cavendum Deus uſurus erat, facta fuiſſe, admodum veriſimile eſt. Propterea Franciſcus Vatablus, cum aliquid omnino in hiſce verbis poſt* veattah, *quam vocem vetus interpres reddidit* Nunc ergo, *ſubaudiendum ſit, ait ſubaudiri poſſe* Vos angeli videte, ſive cavete ne mittat *&c. Miniſterio autem Angelorum ea in re uſum Deum fuiſſe declarat ſequens narratio:* Et emiſit eum Iehova Deus de horto Heden ad colendam terram, de qua ſumptus fuerat. Ejecitq; Adam, & collocavit a plaga orientali horti Heden Cherubim, & laminam gladii verſatilis ad cuſtodiendam viam ligni vitæ. *Deinde, ſi ſecum ipſum verba feciſſe Deum velimus, ſe ipſum ſolum tamen dictione illa* Nobis *eum non intellexiſſe, id oſtendere poteſt, quòd ipſius verba ſine dubio ad verba illa ſerpentis reſpiciunt:* Eritis ſicut dii ſcientes bonum & malum. *Poterat autem in his verbis vox* Elohim, *quæ reddita fuit* Dii, *ut quidam faciunt, & Vatablus non diffitetur, verti* Angeli. *Illud nobis certum eſſe videtur, ſerpentem noluiſſe dicere eos futuros ſimiles ipſi ſummo Deo. Nam profectò, ſi id dicere voluiſſet, ut ipſos ad comedendum ex arbore illa magis ac-*

giis accenderet, & Deum invidentia, non autem desiderio felicitatis eorum, id illis vetuisse apertiùs ostenderet, clariùs multò illud expressisset. Sed nihil aliud dicere voluit serpens, quàm, futurum, si ex fructu arboris illius comedissent, ut essent pares cœlitibus, & iis, qui divinitate aliqua sunt præditi, propterea quòd boni & mali cognitionem adepti essent, quæ talium propria est, non autem, ut hactenus erant, hac in parte cæterorum terrestrium animalium & bestiarum similes essent, quæ ea cognitione sunt penitus destituta. Neq; enim serpentis verba eam vim tantummodo habere censenda sunt, ut illi miseri ea in re similes diis futuri essent, quod bonum, malumq; cognoscerent, sed etiam, ut, quia boni maliq; cognitionem haberent, tamquam dii essent futuri. Nam quòd ex esu fructus illius arboris boni maliq; scientiam essent adepturi, id ipsis jam satis notum erat, cum arborem scientiæ boni & mali eam vocari optimè nossent, & eâ scientiâ deos, seu cælites præditos esse, vix fieri potest, quin jam sibi persuaderent. Sed quòd, postquã boni maliq; cognitionem ipsi quoq; adepti fuissent, tamquam dii censeri possent, id verò eos prorsus latebat. Et idcirco serpens non (quemadmodum Deus deinde locutus est,) ait, Eritis sicut Dii Ladaath, *ad agnoscendum, id est, in hoc quod cognoscetis bonum & malum, sed* Eritis sicut dii jodeej, cognoscentes, *id est, quia cognoscetis bonum & malum. Quod si verbum* cognoscentes *ad Deos referas, ut fortasse fieri debet, & ad hunc modum locum convertas,* Eritis sicut dii,

dii, qui cognoscunt bonum & malum, *idem & quidem multò planior erit sensus, & apertè constabit id serpenti propositum fuisse, ut omnino persuaderet mulieri, si ex vetita illa arbore comedissent, futuros illos deorum similes. Quod autem quis, eò quòd boni maliq; cognitionem habeat, tamquam Deus ille summus censeri debeat, nihil est quod suadere possit. At verò eum, tamquam unum ex cælitibus & divinitate quadam præditu, existimandum esse, facilè est, ut quis monitus aut agnoscat, aut credat. Quare huc respiciens Deus dixit:* Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis. Ex nobis, *scil: cælitibus, & qui ab iis, qui terram incolunt, lõgè, lateq; disjuncti sumus. Non igitur mirum alicui videri debet, hîc Deum alios cælites sibi socios facere, &, Nos dicendo, ipsos quoq; intelligere, cum non nisi quatenus & ipsi cælum incolunt, id ab ipso fiat. Nam & ipsius quoq; Iehovæ nomine, hac ratione reliquos simul cælites intelligi, non uno in loco apud sacros auctores animadverti potest, præsertim verò in Psal. 115. v. 16.* Cæli cæli [*inquam*] Iehovæ [servati sunt] terram autem dedit filiis hominum, *id est*, Iehova sibi habitandum cælum delegit, hominibus verò terram incolendam attribuit. *Vbi apparet Iehovæ nomine, non ipsum solum Iehovam, sed cælites quoq; omnes significari, qui unà cum ipso in cælis degunt, & ipsius proprium famulitium sunt. Itaque quemadmodum ibi & similibus in locis, cum cælites ab iis, qui terram incolunt distinguendi sunt, solo Iehovæ nomine eos significari*

cari videmus, sic hoc loco, cùm Deus ipse loquens cæli habitatores, a terræ habitatoribus distinguere vellet, Nos eos appellavit. Præterea, etiamsi vel ad serpentis verba Deus non respexisset, vel serpens mulieri dicere voluisset, fore, ut si ex arbore illa comedissent, ipsi summo Deo similes essent, ab omni tamen verisimilitudine abest, Deum idipsum factum fuisse verbis suis confirmasse. Quamvis enim videri possit, satis correcta a Deo fuisse serpentis verba, cum non Cognoscentes *ut ipse, sed* Ad cognoscendum *dixerit, quæ correctio quanti momenti sit, suprà exposuimus, adhuc tamē nimia hyperbole, eaq; intempestiva, in ejus verbis esset, si, quod attinet ad cognitionem boni & mali, Adamum sibi similem factum esse, affirmaret. Hoc fortasse videntes pleriq; eorum, qui Deum de seipso tantùm locutum fuisse contendunt, non ex animo, sed per ironiam quandam ea verba ab ipso prolata fuisse dixerunt. Contra quam sententiam, quam nos omnino rejiciendam esse putamus, longum esset, & a proposito nostro alienum, si ea omnia afferre vellemus, quæ afferri possent, & iis respondere, quibus ipsi eam tutari conantur. Satis erit lectorem monuisse, primùm, arborem illam ab ipso Deo appellatam esse arborem scientiæ boni & mali. Ex quo liquet, ex esu fructus illius comparatam verè fuisse boni & mali cognitionem, non secus atque ex esu arboris illius, quæ ab ipso Deo vitæ arbor appellata fuerat, verè vitæ propagatio & conservatio comparabatur. Deinde non cohæsura verba illa,* Nunc ergo ne fortè *&c. si Deus ex animo locutus*

cutus non fuisset. Tametsi enim in hebræo simpliciter est veattah, *id est* Et nunc, *rectissimè tamen simplicem copulam hebræam* ו, *quæ, ut omnes norunt, varias habet significationes, seu mavis aliarum particularum, quibus hebræi non multùm abundant, non raro vicem obtinet, illativâ, quam vocant, particulâ* Ergo, *explicavit vetus interpres, ut alibi sæpissimè fieri necesse est, præsertim cum jungitur, ut hic, adverbio* Attah, *ut exempli caußa 1. Reg: 18.19. ps: 2 10. Cur enim illa verba præmisit Deus,* Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis, *nisi ut caußam afferret, quare illum ab esu arboris vitæ prohibere decrevisset? Nempe, quia cum boni & mali cognitionem adeptus esset, jam vel ejus arboris vim, vel saltem quanti ea vis facienda esset, quod prius ignoraverat, agnoscebat, & ob eam rem dubium esse non poterat, quin ex eius fructu in posterum, si sibi ejus rei facultas daretur, comesurus esset, unde fieret, ut pœna mortis, quæ illi a Deo constituta fuerat, & quam eum subire Deus omnino volebat, vana esset. Sciendum est enim (quod rudiorum gratiâ dictum volumus) dictionē hebræam* Pæn, *quam vetus interpres, ut ferè solet, reddidit* Ne forte, *non semper esse dubitantis, sed sæpe nihil aliud significare, quàm significet simplex particula* Ne *apud latinos. Exemplum, (ne longius abeamus) esto suprà hoc eodem cap: in illis verbis mulieris Dei comminationem recensentis,* Pæn-themüthun, Ne fortè moriamini. *Nam certum est Deum non dixisse, posse fieri ut morerentur, sed Adamo sine ulla dubita-*

dubitatione ita locutum fuisse, Quacumque die comederis ex ea, morte morieris. *Quæ verba omnem dubitationem excludunt, præsertim si verba illa*, Quacumque die comederis, *ut nonnullis sanctæ linguæ peritissimis viris placet, idem significent, quod Certissimè si comederis. Quod si quis aliam quandam verborum Dei interpretationem sequi velit, cavisse scilicet Deum, ne Adamus ex arbore vitæ comedere posset, ut vel in perpetuum, vel saltem quàm diutissimè in miseriis illis, quibus eum subjecerat, vivere coactus non eßet, quam interpretationem hic refellere non est opus, firmum tamen nihilominus id manebit, quod diximus, Non posse verba illa*, Nunc ego ne fortè *&c. cohærere præcedentibus, si præcedentia non ex animo, sed εἰρωνικῶς dicta fuiße velimus. Nam ista quoque interpretatione admißa, necesse est ut scientiæ boni & mali, quam adeptus esset Adamus, non temere priùs mentio facta fuerit, sed vult ut indicaretur propter eam scientiam majus periculum eße, ne Adamus ex arbore illa vitali comederet, quàm esset antea, vel eam scientiam miserias illas ita aucturam, ut bonum eßet curare, ne infelix ille nimis diu vivere posset. At verò (excipiet aliquis) ironia est in illis verbis tantùm*, Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis, *non autem in sequentibus*, sciens, *sive* ad sciendum bonum & malum. *Ac si Deus dixisset, Ecce quia Adamus adeptus est cognitionem boni & mali, idcirco fortasse, ut serpens illi prædixit, se mei similem factum esse opinatur. Hæc verborum*

 borum

borum Dei sententia nullo modo esse potest, propter modum illum loquendi Ladaath, Ad cognoscendum *&c. qui eam omnino respuit, & apertè indicat in quo consisteret jam revera illa similitudo, non autem caussam, cur eam consistere existimari possit, de qua similitudine si per ironiam affirmatum fuit, per ironiam quoque id, in quo illa consisteret affirmatum fuisse necesse est. Verùm ex animo, ut probavimus, id affirmatum fuit, Igitur ex animo quoque de similitudine illa est affirmatum. Postremò monendus est lector, verbum hebræum* Mimmænnu, *quod versum est* Ex nobis, *verti quoque potuisse* Ex ipso, *sive* Ex seipso, *ut sit sensus, Adamum factum fuisse tamquam unum ex illis, qui ex seipsis, id est, nullo præmonstratore egentes, per se ipsos bonum & malum cognoscunt. Qui sensus profectò peregregius est, adeò ut quamvis similis locutionis exemplum nobis non succurrat, & dura fortassis verborum cum structura tum explicatio videri possit, nosq; ii simus, qui insolentes & coactas verborum interpretationes mirum in modum refugiamus, tamen, nisi relatio illa verborum Dei ad verba serpentis nobis decentissima & manifestissima videretur, ab hac interpretatione recessuri non essemus. Id sanè affirmare non verebimur, potiùs quàm ut illam admittamus, quæ vult Deum de seipso tantùm locutum fuisse, hanc nos omnino amplexuros. Nam si hæc vim aliquam verbis afferre videtur, illa veram sententiam planè convellit, & Deum ingenti quadam hyperbole abs re utentem facit. Cæterùm si*

simpli-

simpliciter, ut quidem verisimilius est cogitationem Dei, qui, videns Adamum boni maliq́; cognitionem adeptum fuisse, statuerit illum ab esu arboris vitæ penitus arcere, a Mose verbis illis a se confictis expositam fuisse dicamus, non autem ipsa verba Dei narrata, multò magis erit interpretatio istæc repudianda, cum multò magis hoc loco de seipso tantùm, tamquam de pluribus, Deum loquentem inducere absurdum sit, quàm ipsum Deum ita verè locutum fuisse. Cur enim, ferè semper Deus de seipso tamquam de uno loquatur, & sicubi numerum pluralem usurpat, existimari possit numerum pro numero positum fuisse, vel ea ratione ejus majestatem, & dominationem indicatam, quæ nec linguæ usus, nec ratio refugit, aut aspernatur, cur inquam hoc loco de sè ipso tantùm tamquam de pluribus loquens inducetur, ubi nullo modo vel numerum usurpatum esse, vel honoris gratiâ id factum fuisse dici potest? At dicunt adversarii, hoc est quod volumus, nam ideo id fecit Moses, ut pluralitatem personarum in Deo evidenter indicaret. Nos verò id nequaquam credendum esse affirmamus, cum nullus locus ei rei magis ineptus excogitari possit. Siquidem angelorum respectu ita loquentem Deum inductum fuisse, omnes circumstantiæ, ut supra exposuimus, omnino suadent. Itaque Moses nihil effecisset ejus quod cogitasset, & præterea valde imprudens esse deprehenderetur, qui nec seipsum explicasset, & sine ulla caussa, ut dici solet, cælum terræ miscuisset. At verò, si Deum ipsum revera ita fuisse locutum statuamus, cessant

hæc absurda, & rectè fecit Moses, qui rem, uti est, narravit. Verùm, ut diximus cogitationem Dei, non autem ipsa verba, & hic & alibi verbis suis Mosem expressisse, verisimile est. Et si verba ipsa expressit, cum propter circumstantias, tum ne Deum intempestiva illa hyperbole utentem faciamus, non secum de seipso tantùm, sed vel cum suis angelis, vel secum de iis quoque, qui unà cum ipso cælum inhabitant, locutum eum fuiße prorsus credendum est. Sed quid ampliùs in hoc adversariorum testimonio diluendo laboramus, cum Calvinus ipse ex eo nihil ad doctrinam de tribus in Deo personis statuendam elici posse ingenuè fateatur, ob eam caussam, quòd ipse Adam sub dictione illa Nobis *comprehendatur? Quod etsi non satis feliciter ab ipso expressum fuit, idem est tamen revera, quod nos diximus de hyperbole illa. Sic enim argumentari voluit Calvinus, Adamus quasi unus ex illis, qui sub dictione* Nobis *comprehenduntur, factus fuisse dicitur, & inter illos jam numerari poterat: sed Adamum inter personas trinitatis numerari potuisse, & tamquam unum ex illis factum fuisse, planè absurdum est. Ergo ii, qui sub ea dictione comprehenduntur, non possunt esse personæ trinitatis. Sed, ut dictum est, non rectè quod sentiebat expressit Calvinus. Neque enim umquam verum erit, Adamum ipsum sub dictione* Nobis *comprehendi, cum illis, qui sub ea comprehenduntur, similis factus dicatur. Nec verò, etiamsi velimus similitudinis particulam pro veritatis significativa, ut sæpius in lingua sancta fieri solet, hoc loco accipiendam*

endam eße, ita ut perinde sit, ac si dictũ foret, Ecce Adam factus est unus ex nobis, *sub dictione tamen* Nobis *verè Adamus ipse comprehensus fuisset, cum ii, qui sub ea dictione comprehenduntur, tamquam distincti ab ipso Adamo, & qui jam essent antequam is ex eorum numero fieret, in illis verbis considerentur, quamvis postquam ipse quoque ex eorum numero factus fuisset, si quis ex illis nulla antecedentis temporis ratione habita,* Nos *dixisset, Adamum quoque eum intellexisse necesse esset. Hæc autem non idcirco a nobis dicta sunt, ut Calvinum sugillemus, sed ut ejus verba interpretemur, & tam insignem adversarium nostrum nobiscum, hac in parte, facere demonstremus, ut, si qui sunt qui ratione ipsa nondum moveri possunt, auctoritate fortaße ejus viri moveantur, & coactas sacrorum verborum interpretationes, immo absurdas atque perversas, quas nobis adversarii opponere solent, detorsiones, eo ipso duce aliquando agnoscere incipiant. Hæc erant, quæ ad probandum, in scriptura unum Deum nostrum plures eße indicari, afferri posse videbantur, & idcirco ab adversariis, ad pluralitatem personarum in una Dei essentia confirmandam, congeri consuevere. quæ quantum ponderis habeant, unusquisque ex iis, quæ a nobis dicta fuerunt, facilè dijudicare potest. Quare jam ad alia transeamus.*

Sunt autem ex ordine nobis proposito ea testimonia afferenda & diluenda, quibus adversarii non pluralitatem modò, sed etiam ipsam trinitatem personarum in uno Deo probare contendunt, id est, eas

personas, quas plures in Deo esse affirmant, numero tres esse. & quamquam ea ejusmodi sunt, ut quilibet per se nihil ad rem pertinere perspicere possit, est tamen adversariis hac etiam in parte satisfaciendũ.

Primò igitur, ad id probandum affertur historia de tribus viris, qui Abrahamo apparuerunt Gen: 18., qui tres viri Iehova esse dicuntur. Siquidem scriptum est, in ipso initio capitis, Iehovam Abrahamo apparuisse. Quod paullo post ad hunc modum explicatur: Ecce tres viri stabant juxta eum. *Quid autem ad triplicitatem personarum in uno Deo significandam aptius dici potest? Agnovisse autem ipsum quoq; Abrahamum tantum mysterium ex eo patet, quòd eos tres viros singulari numero compellavit.* Nam posteaquam adoraßet, dixit: Domine, quæso, si inveni gratiam in oculis tuis, &c. *Hæc est, aut esse deberet adversariorum argumentatio ex hoc loco. Pro responsione animadvertendum est, dictum quidem fuiße Iehovam apparuisse Abrahamo, idq; postea ita explicatum esse,* Ecce tres viri&c. *non quia illi tres viri simul in ea apparatione Iehovæ personam sustinerent, sed quia, is qui tunc Iehovæ personam sustinebat, duobus aliis comitatus apparuit.* Itaq;, *cùm is aliis præcelleret, dixit Abrahamus numero singulari,* Domine&c. *sic autem rem se habere id apertè ostendere videtur, quod discedentibus duobus ex illis, & uno remanente, is qui remanet Iehovæ nomine appellatur, cum quo Abrahamus tamquam cum Iehova loquitur, & salutem Loti sui longo verborum circuitu tacitè procu-*

rat.

rat. Quamvis enim dicatur in historia viros illos jam abiisse Sodomam, non omnes tamen, sed duos tantummodo abiisse demonstrat initium cap. sequ., ubi scriptum est, Venerunt duo illi Angeli Sodomam. *Cum igitur in ea narratione dicatur:* Et converterunt se viri illi, & abierunt Sodomam. Abraham verò adhuc stabat coram Iehova, *quis est qui discrimen manifestum non videat, inter eum qui remansit, & eos qui abierunt, in Iehovæ persona sustinenda, cum hi Angeli, ille verò Iehova nominetur, ut ex versu quoq; 27. cap: seq. apparet, & manifestè hac ratione ab illis distinguitur? Quamobrem mirum videri non debet, si Abrahamus tamquam illum unum allocuturus, ab initio non plurali numero, sed singulari est usus. Sed quid si concedamus omnes æquè Iehovæ personam in apparitione illa sustinuisse, & coram Iehova stetisse Abrahamum dictum fuisse, non quia angelus ille, qui remansit duobus aliis præcelleret, sed quia quivis ipsorum Iehovæ nomine appellari poterat, & idem esse quòd steterit Abrahamus coram Iehova, ac si dictum esset, stetisse eum coram angelo uno, qui ex illis tribus remanserat? Certè non propterea quidquam evincent adversarii, cum trinus ille numerus, non tam trinitatem personarum in una Iehovæ essentia arguere, quàm aliud quiddam demonstrare possit, ut mox dicetur, & Abrahamus tres illos viros alloquens singulari numero uti potuerit, non propter occultum aliquod mysterium, sed quia sic, quamvis cum pluribus sit sermo, loquendi interdum mos est*

in hebræa lingua, si plures illi simul sint, & quodammodo personam unam sustineant. Nam Lotus *quoq; cap. sequ: v. 19. duos illos angelos alloquens dixit:* Ecce nunc invenit servus tuus gratiam in oculis tuis, *quod tamen ad trinitatis mysterium, cum duo tantùm essent, nec tertium cum illis antea fuisse sciret Lotus, referri nequaquam potest. Et 1. Sam: 9. v. 12. puellæ illæ Sauli & puero ejus interrogantibus, num eo in loco esset Videns, id est Propheta, responderunt*, Est, en ante te, Nunc ergò festina *&c. Quod enim cum utroq; loquerentur, manifestum faciunt sequentia verba:* Cumq; ingressi fueritis civitatem, illico invenietis eum. *Et postmodum,* Nunc igitur ascendite, quoniam hodie invenietis eum. *Cur autem tres fuerint illi, in quibus Iehova Abrahamo apparuisse dicitur, potest hæc valde probabilis caussa reddi, quòd tria a Deo essent facienda, unum annunciare Saræ, quòd conceptura & paritura esset filium, alterum Lotum ex Sodomæ civitate educere, & liberare, tertium ipsam Sodomam evertere, ac delere. Et sanè si trinitatis mysterium eo trino angelorum numero indicatum fuisset, numquam duo illi a reliquo tertio se separassent, sed semper omnes conjuncti fuissent, præsertim si pervulgata regula illa adversariorum vera est, opera Trinitatis ab extra esse indivisa. Non erimus autem in testimonio hoc diluendo longiores, cum præstantissimi ex recentioribus, qui nobis adversantur, eius infirmitatem agnoverint, inter quos præcipuè sunt Lutherus, Calvinus, Musculus, &*

lus, & Borrhaus. Nam, ut reliquorum verba non recenseamus, hæc sunt a Calvino in hunc locum scripta. Quòd autem patres hinc Trinitatis, & unitatis mysterium eliciunt, frivolum est, & sannis, calumniisq; obnoxium.

Secundò, ad hanc personarũ trinitatem in una Dei essentia confirmandam, affertur inclamatio illa Seraphim *apud Esaiam cap: 6. v. 3.* Sanctus, sanctus, sanctus Iehova exercituum, *cui similis est illa quatuor animalium Apocal: cap: 4. v. 8.* Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. *Cur enim (inquiunt) cum ad unum Deum hæc referantur, & de uno tantùm Deo dicantur, ter epithetum sanctus repeteretur, nisi in uno illo Deo tres essent personæ? Atqui nos profectò non possumus satis mirari, adversariorum, ut leviter dicamus, has in re levitatem. Siquidem hæc trina repetitio non admodum infrequens est in sacris litteris, sine ulla alicuius trinitatis, nedum trium ὑποστάσεων, significatione, sed tantummodo perfectionis cujusdam & incrementi caussa. Certè Vatablus in eo loco Deut: 10. v. 14.* Ecce Iehovæ dei tui [*sunt*] cæli, & cęli cælorum, *annotat, eandem vocem ter repetitam esse incrementi caußâ. Cum apud Hieremiam Deus dicit:* Nolite confidere in verbis mendacii, dicendo, Templum Iehovæ, templum Iehovæ, templum Iehovæ sunt, *quis apertè non videt, ter idem dictum fuisse majoris & absolutæ assertionis gratiâ? Quamvis enim Vatablus afferat ibi*

 senten-

sententiam (ut arbitramur) Rabi David Kimchi, quæ est, id factum esse propter vestibulum, templum ipsum, & aditum, non credimus tamen Vatablum eam comprobasse. Sapit enim hoc omnino (pace illius tanti Rabini dictum volumus) judaicam, in explicandis sacris litteris, superstitiosam & imperitam curiositatem. Quid, cum apud eundem Hieremiam ad finem cap. 22. legimus; O terra, terra, terra, audi verbum Iehovæ, *num ibi quoq; aliquam terræ triplicitatem significari dicemus? aut cum apud Ezechielem cap: 21. v. 27. dicit Deus de corona regis Sedechiæ, sive ipsius regni Iudæ:* Obliquam, obliquam, obliquam ponam eam, *ad quasdam incertas & ineptas de triplicitate aliqua in obliquanda seu pervertenda corona illa, recurremus, & non potiùs, ut loquentium usus, & ratio ipsa apertè docet, maximam ejus futuræ obliquitatis asseverationem, obliquitatisq; ipsius magnitudinem à Deo decretam agnoscemus? Est autem ternarius numerus perfectioni cuidam indicandæ aptissimus, & idcirco quæ ter repetita sunt, perfectè, ac planè indubitanter affirmata censentur, & simul in suo genere perfecta indicantur. Ratio est, quia ternarius numerus primus est omnium, qui initium, medium, & finem habeat. Vnum enim in numero ternario principium est, Duo medium censeri debent, tria verò finis, sive, ut apertiùs loquamur, prima unitas principium, secunda medium, tertia finis. Hinc factum est, ut, & apud sacros & apud profanos scriptores, multa ter facta legantur. Atque, ut profanos missos*

faciamus, ex quibus innumera exempla peti possent, legimus apud Iohãnem cap: ultimo, Dominum Iesum ter a Petro quæsiisse, num se amaret, & ter illi dixiße ut pasceret agnos, sive oves suas. Nam si quis hoc ad trinam illam Petri negationem respicere dicat, de quo tamen nihil apparet, dicimus in ipsa Petri negatione, ternarium illum numerum extitisse non aliam ob caussam, quàm ut is, qui, etiamsi oportuisset se mori, numquam fore ut magistrum & dominum suum abjuraret, nimis audacter affirmaverat, perfectè imbecillitatem suam agnosceret. In illa ejusdem Petri visione, qua Dominus illi ostendere voluit, Gentes quoque participes Evangelii gratiæ Dei fieri debere, & a Dei populo non ampliùs excludendas esse, ter idem factum est, non quidem propter aliquod latens mysterium, sed ut Petrus rem sic se habere penitus persuaderetur. Paulus cum Dominum ter rogasset, ut ab se angelus ille Satanæ discederet, postea quievit. Ipse Christus ter Patrem rogavit, ut si fieri posset, transiret a se calix ille, deinde ab orando cessavit. Longum eßet si ex sacris litteris omnia proferre velim, quæ huc pertinere possunt, & unusquisque per se ea facilè observabit. Videat tamen lector hos locos Num: cap: 22. v. 28. & 32. & cap: 24. v. 10. 1. Sam: 3. v. 7. & cap: 20. v. 41. 1. Reg: 18. 34. Prov: 22, 20. Ezech: 21. 14. Iob: 21. 14. 2. Cor: 12. 14. Verùm dicet aliquis, in eo loco Apoc: cap. 4. 8,. in Complutensi editione novies vox Sanctus repetita est. Ex quo apparet, ter, perfectionem illam & incrementum quod ternario numero

mero continetur, exprimi debuisse, nimirum, ut unicuique Trinitatis personæ sua integra & absoluta δοξολογία *constaret. Respondemus primùm, Complutensis editionis auctoritatem non tanti esse, ut cæteris omnibus anteponi debeat, in quibus summo consensu ter tantùm id nomen eo loco legitur. Deinde dicimus, novenam illam repetitionem absolutissimum quoddam incrementum continere ter ternario numero repetito, qui numerus per se, ut dictum est, perfectionem quandam significat, & quo incrementi caussa uti solent sacri scriptores. Addimus præterea, ex hoc ipso Apoc: loco vanitatem argumentationis adversariorum apertè constare, siquidem ea* δοξολογία *ad patrem solum refertur, qui toto eo libro cum nomine Dei distinguitur à filio, tum verò nomine ejus qui est, qui erat, & qui venturus est, ab ipso evidenter separatur, ut videre est cap: primo, ubi precationem gratiæ & pacis a Iesu Christo, a precatione earundem rerum ab eo qui est, qui erat, & qui venturus est, manifestè Iohannes distinguit. Atqui ea* δοξολογία, *& Deo, & ei apertè tribuitur qui erat, qui est, & qui venturus est, qui etiam omnipotens appellatur, eodem scilicet nomine, quo idem qui est, qui erat, & qui venturus est, cap: primo ver: 8. appellatus fuerat, quam appellationem propriam patris in primitiva ecclesia fuisse indicat symbolum, quod apostolorum vocatur, ubi soli Deo patri id epitheton tributum fuit. Itaque apparet locum istum, etiam Complutensi lectione retenta, non modò adver-*

adversariorum argumentationem non juvare, verùm etiam eam funditus delere, cum de una tantùm persona ter, sive etiam novies, id est tribus vicibus ter idem dictum fuerit, interpretationem verò nostram, & sententiam de numero illo ternario mirificè confirmare. Ex qua interpretatione & sententia nostra, credimus abunde responsionem colligi posse ad omnes hujusmodi locos, qui ab adversariis proferri aut solent aut possunt, in quibus triplicitatis alicujus mentio fiat, quæ ad Deum quoquo modo pertineat. Inter quos valde insignis est ille Dan: 9.19. Domine audi, Domine propitius esto, Domine attende, & fac, & ne moreris, propter te Deus meus *&c. ubi manifestè unus Deus ter Domini nomine compellatur, quod non modò ad perfectionem quandam illius precationis pertinet, non autem ad personarum aliquam in Deo triplicitatem, sed etiam idcirco factum est, quia per tres quosdam gradus eò, quò contendebat, ascendere ac pervenire voluit Daniel. Primùm enim orat Deum ut audiat, deinde ut misericordia moveatur, postremò ut reipsa jam opem ferat, neque amplius moretur. quod postremum id revera erat quod expetebat, & a Deo precibus quodammodo extorquere aggressus fuerat. Nam quid attinet ad ea testimonia respondere, ubi de Deo nihil dicitur, quale est illius loci Eccles: 4.12.* Funiculus triplex difficilè rumpitur? *Quem tamen Lyranus ipse afferre non dubitavit. Quo nihil insulsius, aut ineptius fieri potuit, cum manifestum sit, nihil aliud eo loco sibi Solomonem voluisse, quàm*

non

non bonum esse ut quiquam sit solus, sed præstare unum atque alterum socium sibi ajungere. Non longè ab hac eadem culpa abesset, si quis ad istam personarum in uno Deo trinitatem probandam aliquid momenti habere crederet, quòd arca Noë tribus tabulatis, Gen:6.v.16. *sive contignationibus extructa fuerit, & quòd in templo illo Ezechieli per visionem ostenso,* Ezech: 40. v. 10. & 42. 6. *atriola quædam & cellulæ terno numero sive ordine essent, et si qua sunt his similia, quorum locorum testimoniis diluendis, præsertim cum, ut dictum est, de Deo ibi nulla mentio fiat, ad quem triplicitatem illam respicere appareat, tempus insumere supervacaneum, atque adeò inutile omnino esse duximus. Alia potiora ad trinitatem ipsam simplicem personarum in uno Deo confirmandam nulla, quod sciamus, ab adversariis proferuntur. Quare jam de aliis controversiæ capitibus agamus. Sequitur autem, ut ea testimonia examinemus, per quæ omninò probari contendunt non modò plures, easq; tres in uno Deo esse personas, verùm etiam has patrem, filium, & spiritum sanctum esse.*

Cætera desiderantur.

IN THESES DE TRINITATE CLAUDII ALBERII TRIUNCURIANI, Notæ F. SOCINI SENENSIS, ſcriptæ in gratiam N. N. Regis Galliarum ad Principes Germaniæ legati.

IOh: 1 v: 15. Ante me factus eſt, quia prior me erat.) *Rectius ſenſum aliquando in ſua tranſlatione ſic expreſſerat Beza,* Mihi prælatus eſt, quia præſtantior me eſt. *In priore membro habet Beza adſtipulatores, non modò quos ipſe in ſuis annotationibus citat, Chryſoſtomum, Auguſtinum, Cyrillum, ſed omnes, arbitror, paullo eruditiores. In poſteriore verò non eſt cur habere non debeat, cum verba ipſa id ferant, & infirmiſſima alioqui ſit ratio iſta,* quia prior me erat, *ſi de prioritate temporis id intelligatur, immo indigniſſima quæ afferatur, & planè ridicula. Adde, quòd v: 27, ubi membrum hoc poſterius deſideratur, videtur omnino ejus loco poſitum fuiſſe,* Cujus non ſum dignus *&c. Cæterùm ſi quid ſcrupuli adhuc reſtat, ad illud eximendum conſule Bezæ annotationes.*

Gen: 1. v: 23. Faciamus hominem *&c. In omni fortaſſe lingua obtinuit, ut cum aliquis ſeipſum, quantumvis ſolum, ad aliquid faciendum adhortatur, vel ſe facturum decernit, ſi id efferat ut per ſubjunctivum modum græcè aut latinè enunciari debeat, numero plurali utatur; ut apud Livium lib: 39. Annibal venenum ſpõte hauſturus,* liberemus, *inquit,* diuturna cura populum Romanum,

Gen: 3. v: 22. Adam factus est sicut unus ex nobis. *Vox* nobis *eos unà cum Deo complectitur, qui cum ipso in cœlo habitant, vitamq; cælestem & immortalem degunt. Nam simplici etiam Dei vel Iehovæ nomine, hujusmodi ejus cohabitatores aliquando intelliguntur. ut Psal: 115. v: 16.* cœli cœlorum Iehovæ, terram autem dedit filiis hominum. *Ad hæc locus ex hebræo sic verti potest,* Ecce Adam factus est sicut unus ex seipso sciens bonum & malum.

1. Cor: 10. v: 2. Item, quòd sumus baptizati in nomen Patris &c. Israelitæ dicuntur a Paulo baptizati in Mosem. Itaq; possunt similiter Christiani baptizari in filium Dei, quamvis filii Dei actiones non sint simul naturâ cum Dei actionibus, quemadmodum nec Mosis actiones fuerunt simul naturâ cum actionibus Dei; in quem (tametsi id Paulus non exprimit) baptizatos eodem tempore, quo in Mosem Israelitas fuiße, nemo, arbitror, negaverit. Adde, quòd alibi expreßè creaturæ cum Deo simul junguntur, in actionibus sive hominũ erga Deum, sive Dei erga homines, iisq; maximis, & quibus divinus cultus continetur. Exempla habes Exo: 14 v: 31. Iudic: 7. v: 18, & 20. 1. Sam: 12. v: 18. De spiritu sancto nihil attinet respondere, nisi prius probetur, eum eße personam a patre, & sic ab ipso Deo, cujus est spiritus, distinctũ. id quod numquam fiet. Sed etiamsi fieret, jam ostensum est, ex eo, quòd in ipsum. seu in nomen ipsius, eodem tempore, quo in patris nomen baptizemur, nihil posse colligi de ipsius actionibus naturâ cum patre communibus.

Si ὁ λόγος & spiritus essent creaturæ tantùm, vis τοῦ λόγου filii Dei, & vis spiritus sancti non pertineret retrò, &c.

Tametsi hîc meritò negari potest consequentia; tamen hoc omisso, dico, nos non concedere assumptionem, quod ad τὸν λόγον attinet, τοῦ λόγου scilicet vim retro pertinere, &c. Videbitur hoc durum; sed disputatione, ni fallor, mollescet. Spiritum sanctum nos creaturam non facimus, si in potiore significatione accipiatur, sed tantùm negamus, eum esse personam ab ipso Deo seu Christi patre, cujus spiritus est, distinctum.

Neq; ὁ λόγος esset ille πρῶτος κινῶν, &c.

Vbi probationes hujus rei, sive ex Aristotele, sive aliunde afferentur, & simul probabitur, Dei filium esse istum λόγον, tunc, Deo juvante, respondebimus.

Quantùm ad id pertinet, quod in isto scripto dicitur, ἕνωσιν ὑποστατικὴν duarum naturarum in Christo non esse ἐκ τῶν ἀδυνάτων, &c. opus esset scire, quibus rationibus moveatur scriptum illud ad hoc asserendum. alioqui ad istas responderi nequit. quæ fortasse (nisi ego fallor) fallaciam ignorationis Elenchi continent. Adde, quòd instantia de anima & corpore in homine, nihil solidi habere potest, cum nondum, neq; apud philosophos, neq; apud theologos liqueat, quid & qualis sit anima humana.

Quæ ſequuntur alibi ponenda fuerant: ſed quia diligentiam noſtram, cum alia Socini fragmenta ederemus, effugerant, ne perirent, hîc apponenda cenſuimus.

Marci 16. v. 15, & 16. *Ite in univerſum orbem, prædicate &c.*

Quemadmodum ii qui parent legibus politicis, quamvis rectè faciant, nihil tamen merentur, quia id, quod debuerant facere, fecerunt; qui verò non parent, non ſolùm malefaciunt, quia id non fecerunt, quod facere debuerant, verumetiam meritò puniuntur: Sic ii, qui divinis legibus parent (ſi rem ipſam per ſe, divinis promiſſionibus ſecluſis, conſiderare velimus) nihil merentur, etiamſi illi qui non parent, nullis quantumvis propoſitis pœnis, puniri tamen jurè poſſunt.

Hinc fit, ut perſpicuum cuilibet eſſe poſſit, non eſſe eandem rationem præmiorum & pœnarum, & poſſe quempiam optimo jurè ob id puniri, propter cujus contrariũ nullo præmio omnino affici mereatur.

Quare non mirum eſt, quòd etiamſi nihil mereantur omnia bona opera noſtra, ſeu quicquid boni a nobis proficiſci poteſt, præſertim quod ad hoc attinet, ut nobis Ieſu Chriſti evangelium prædicetur; poſſunt tamen noſtra mala opera eſſe cauſſa, ne nobis, licèt antea promiſſum, prædicetur.

Et idcirco, quamvis idem Ieſu Chriſti evangelium,

lium, ex promissione divina debuisset omnibus prorsus nationibus prædicari; tamen propter mundi peccata, meritò fieri potuit, ut pleræq; mundi nationes illud sibi prædicari non audiverint, etiamsi illæ, quibus prædicatum fuit, ut sibi prædicaretur, propter nulla sua bona opera meritæ fuerint. Vide autem Hierem: cap: 18. ut intelligas, Deum promissa sua, propter eorum quibus promisit peccata, revocare.

Errata graviora sic corrige.

Pag:	lin:	Errata	Correctiones.
17	18	*reperientur*	*reperirentur*
18	19	*nostra legentibus, hæc*	*hæc nostra legentibus,*
22	12	*quæcumq; fecerit*	*quæcumq; e. ille fecerit*
28	29	*offusione*	*effusione*
35	2.	in margine Deut: 5. v. 5.	
33	17	*illis*	*illi*
36	7	hîc nonnulla desiderantur. tale autem aliquid post verba, *quorum mediator est*, deesse videtur, *naturam participare debet, ad id nulla ratione &c.*	
39.	19.	*penitus,*	fortassis *penitiùs*
41.	7.	desiderantur, dele desiderantur	

Sl

Pag:	lin:	Errata	Correctiones.
51	1	*elegentia*	*elegantia*
	6	*nostris*	*nostri*
56	1	*& si*	*etsi*
59	4	*perfectò*	*profectò*
	6	*siat*	*fiat*
62	22	*creditus*	*credetis*
	27	illud,	illud?
80	23	Ne forte	Ne fortè
81	14	Nunc ego	Nunc ergò
	19	*sed vult*	*sed vel*
83	10	post *Cur enim*, videtur addendum, *cum*	
	17	*numerum usurpatum*	*numerum pro numero usurpatum*